

פרורים

משולחן רבינו

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

- חנוכה תשע"ד -

סימן ה' - שיעור ההדלקה
סימן ו' - הדלקה בשבת חנוכה
סימן ז' - הדלקה בשבת לבית שמאי
סימן ח' - פרשת מקץ

פתיחה - לימוד מחנוכה בזמננו
סימן א' - קיום מצוות ההדלקה
סימן ג' - מקום ההדלקה
סימן ד' - בענין כבתה זקוק לה

פתיחה - לימוד מחנוכה בזמננו

מה עלינו ללמוד מחג החנוכה בזמננו

א. במצוות חנוכה הננו רואים, שדרך התורה והמצוות היא לא רק לעשות את המוטל עלינו, אלא לנסות ולהתאמץ להדר יותר ויותר, רואים אנו במצוות חנוכה שמן הדין מספיק נר אחד ביום ולכל בני הבית, והנה רואים אנו מהדרין נר לכל אחד ואחד, ומהדרין מן המהדרין, שבכל יום מוסיף והולך.

לכל אדם חננו השם בתכונות מיוחדות, ויש לו להשתדל להביא את תכונותיו יותר ויותר לעבודת השי"ת ולהדר בפעולותיו, לא לחשוב שהגיע לספוקו אלא להתאמץ יותר ויותר, האדם החי נקרא מהלך, כי הוא תמיד בהילוך של עליה, ועליו תמיד להסתכל לא על הדרך שכבר עבר אלא על הדרך שבסייעתא דשמיא יצליח להמשיך ללכת, על האדם תמיד להסתכל קדימה ולא אחורה, ולנסות להתאמץ לשפר את דרכיו יותר ויותר, זה הרמז שניתן ללמוד ממהדרין, ומהדרין מן המהדרין.

בזה אפשר לפרש את הפסוק 'עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון', על ידי העוז והכח הנפש היא מגיעה להדר, כלומר יותר מן השגרה, ותשחק ליום אחרון, אם אומרים לה שהגיעה לשיא ולפסגה, כלומר ליום אחרון, היא שוחקת מכיון שהיא חושבת להעפיל יותר ויותר והיא לא נמצאת ביום האחרון.

ביתר עמקות יש לפרש, ידוע שהאדם לאחר פטירתו אם פעל בחייו מצוות ומעשים טובים, גם לאחר שיצא מהעולם הזה, הוא עולה ממדרגה למדרגה, ולכן עוז והדר לבושה, מי שפעל כל ימי חייו, ותשחק ליום אחרון, היא יודעת שאין לה יום אחרון כי אחר כך תמשיך לעלות.

עוד יש לפרש, עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון, על ידי שהדרה במעשים בהידור רב, אין לה לפחד מהמשפט הגדול של בית דין של מעלה.

זהו למוד אחד מחנוכה, ממהדרין ומהדרין מן המהדרין. ההידור הזה הוא בין במצוות בין אדם למקום, ובין במצוות בין אדם לחבירו.

דוגמא לכך כמה שאדם יכול להדר, עד ראייה סיפר שהוא טייל עם רבינו חיים עוזר בוילנא ודיברו בדברי תורה, וניגש אדם ששאל על כתובת מסויימת, אמר רבינו חיים עוזר, הנה אנחנו הולכים בכיוון זה בוא עמנו, והלכו לכתובת ההיא. שאל האדם את רבינו חיים עוזר אחר כך, הרי היה אפשר להסביר לו כיצד ללכת, ואחר כך היה כבר מברר הלאה.

ענה רבינו חיים עוזר, שים לב, אותו אדם ששאל אותנו את הכתובת, הוא מגמגם והתאמץ בדיבורו, ומאוד היה קשה לו הדיבור והוא מתבייש, זו טביעת עין של גדול הדור, ובזה קיים מצוות חסד בכל ההידורים.

ב. מוסר השכל שני לדורנו ממצוות נר חנוכה, היא מצוות פרסומי ניסא, לכן מדליקין בצורה שתראה כמה שיותר, ומזה יש לנו ללמוד לשים לב לטובות הקב"ה עמנו, וכמו שאנו אומרים באשרי יושבי ביתך, 'להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו', לראות את יד השם ולהכיר לו טובה על כל חסדיו, ולפרסם את חסדיו עמנו.

החסד הגדול שהדי' עושה עמנו שבראנו ודואג לכל צרכינו הגשמיים ונתן לנו את תורתו, הננו מדגישים בתפלה מיוחדת, 'עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית, שלא עשו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה, שלא שם חלקנו כהם וגורלינו ככל המונס'.

האדם הרואה זאת, מימיו לא יהא בצער ועצב כי עוצמת השמחה על כך מגרשת כל עצב.

ג. דבר שלישי יש לנו ללמוד ממצוות נר חנוכה, לא הרבים ינצחו את המועטים ולא החזקים את החלשים, גזירת יון היתה להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, אך דבר אחד הם לא ידעו, 'ואני זאת בריתי אותם, דברי אשר שמתי בפיך לא ימוש מפיך ומפי זרע זרעך מעתה ועד עולם', זאת התורה לא תמוש מאתנו, מעתה ועד עולם.

ד. עוד מוסר השכל יש מנרות חנוכה, ביום הראשון מברכים שהחיינו אבל אחר כך אין מברכים, נשאלת השאלה אם שכח לברך שהחיינו ביום הראשון, כשמדליק ביום השני האם מברך שהחיינו, ההלכה אומרת שכן, עכשיו צריכים לברך, הרי אם אדם אכל פרי חדש ושכח לברך שהחיינו, אינו מברך יותר, ולמה בנר חנוכה אם שכח חוזר ומברך.

התשובה היא יש הבדל בין דבר גשמי לדבר רוחני, דבר גשמי בפעם השניה כבר אינו חדש, דבר רוחני, הוא תמיד חדש, ולכן אם לא בירך אתמול, אע"פ שכבר הדליק, חוזר ומברך ביום השני.

ה. עוד מוסר השכל, ההלכה היא שאם אדם בדרך, פטור מלהדליק מצד הדין כי מדליקין עליו בבית, רק מצד ההידור מדליק, וזה מראה לנו שבכל דרך שאדם הולך, תמיד יניקתו עם הבית, עם מקומו האמיתי, עם השורש האמיתי שלו בכל מקום ובכל מצב.

[א"ה בסימן זה לא שנינו כלום מהכתב יד.]

סימן א' - קיום מצוות ההדלקה

ויש לעיין כשיש שמש על המנורה, ומדליק את השמש על מנת לדליק בו את הנרות, איך יברך על הנרות הא כבר יצא למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה. ובשלמא בגוונא דמכוון להדיא שאינו רוצה לצאת, וכן אם מחזיק השמש בידו בעת שמדליק, ודאי לא יצא, אלא תיקשי בגוונא שמכוון בסתמא, וכשהשמש על המנורה.

ויש לדון בהאי דינא מכמה אנפי:

א. כוונה הפכית דמיוחד לשמש

הנה יש לדון דהכא הא מייחדו לשמש, וזה חשיבא כוונה הפכית, אך יש לדון בכהאי גוונא באתרוג, בגוונא דמייחד האתרוג לתבשיל, ונטלו בידו, האם נימא הכי דחשיבא כוונה הפכית.

ב. בדעתו לקחתו בידו, ולהדליק שאר הנרות

תו העירו, דהרי מוכח דהשמש אינו נר חנוכה, שהרי בדעתו לקחת השמש בידו אחר כך, ובנר חנוכה לכתחילה אין לוקחין הנר בידו למחצית השעה. עוד יש לומר דכיון דדעתו להדליק בו אחרים, הרי אם יהא נר חנוכה אין להדליק בו, דהשאר נרות הידור, ואין מדליקים מנר דעיקר המצוה לנר דהידור.

אך בהא נמי יש לדון בכהאי גוונא באתרוג, בנוטל אתרוג בסוכות על מנת לאוכלו אחר כך, אם יוכל לברך על נטילת האתרוג, [כגון בגוונא שכבר יצא חובת לולב, והאתרוג שהיה לו היה פסול, וצריך לקחת רק אתרוג], ולכאורה נימא דבאמת כבר אינו יכול לברך, אע"ג דנטלו על מנת לאכול, ואתרוג דמצווה אסירא באכילה, וצריך עיון. ויש לומר דהכא גרע, דמעשי מוכיחין עליו דהוא שמש, מפאת מקומו.

ג. מדליק על מנת להדליק ממנו שאר הנרות

ויש לדון דמכל מקום בנידון דידן שאני, דהרי מדליק רק על מנת להכין הנרות דהמצוה, דהנה יש לעיין בגוונא דהכין לולב מהודר ואתרוג מהודר, ויש לו לולב בלתי מהודר ואתרוג בלתי מהודר, ולוקחם הצידה בכדי להגיע למהודר, אם יוכל לברך אחר כך, דנימא דיצא למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, [והנה יש לומר דיוכל לברך מפאת דהוה קודם הנענועים, אך הנידון אם נימא דלא סגי בזה], ואם נימא דזה גרע מלקח לולב לבית הכנסת, וכן גרע מענה שהיום ספירת העומר כך וכך, אזי הכי נמי בהדליק השמש על מנת להדליק ממנו נרות אחרות.

ג. אינו לכתחילה

תו יש ליישב, דהרי לכתחילה ראוי להדליק במקום שיהא ניכר דהוה לשם מצוות נר חנוכה, והלכך אף אם מכוון לכתחילה שהשמש יהא לשם חנוכה, נהי דיש לומר דיצא, מכל מקום אינו לכתחילה, ואם כן בכהאי גוונא אולי לא יצא, אף למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה.

והאי יסוד כתב הדובב מישרים (ח"א סי' מ"ט), דהנה איתא בגמרא סוכה (מ"ב א') דאע"פ דאם הגביה הלולב נפק ביה, מכל מקום אי הפכו לא יצא, ורש"י (שם ד"ה הכי) פירש, דהפכו פירושו דהפך העליון למטה והאגד למעלה, ורבינו חננאל פירש, דהפך האתרוג ליד ימין, והלולב ליד שמאל.

והמגן אברהם (סי' תרנ"א סק"ט) יליף דסבירא ליה לרבינו חננאל דימין ושמאל מעכב. אך כתב בדובב מישרים דיש לומר דגם לדעת רבינו חננאל אינו מעכב בדיעבד, ובגוונא דכוון להמצוה, קיים המצוה גם אם לקח האתרוג בימין והלולב בשמאל, רק הכא שאני דאיירי דלא כוון, וכמו דכתבו התוספות (שם ד"ה אמר אביי) דאיירי הגמרא למאן דאמר מצות אין צריכות כוונה, ואם כן לפי"ז שפיר משני הגמרא כשהפכו, דכיון שלקח הדי' מינים שלא כמצוותם לכתחילה, בכהאי גוונא לכולי עלמא מצות צריכות כוונה.

וכן חזינן במשנה ברורה (סי' תפ"ט סק"ב) דהא דאמרינן דאי טרם ספר העומר, וענה היום כך וכך לעומר, דכבר אינו יכול לברך,

עיקר מצוה לפני ההידור

הנה יש לשאול, בגוונא דמיד בהגיע זמן ההדלקה, יכול להדליק נר אחד אבל לא מהדרין, משא"כ לאחר שעה יכול להדליק כמהדרין, האם ידליק מיד נר אחד, או ימתין וידליק כמהדרין.

א. הי עדיפא זריזין או הידור

לכאורה תליא בהא דלענין קידוש לבנה פליגי תרומת הדשן (סי' ל"ה) והגר"א (מובא בביאור הלכה סי' תכ"ו ד"ה במוצאי שבת) הי עדיפא זריזין או הידור, דאם זריזין עדיף, אם כן ידליק מיד נר אחד, משא"כ אם הידור עדיף, ימתין עד שיוכל להדליק כמהדרין.

ב. עיקר המצוה בזמן

ויש לדון דהכא גם להתרומת הדשן דהידור עדיף, מכל מקום ידליק עכשיו, דהא דבעי להדליק בהתחלת הלילה אינו רק מצד זריזין, אלא הוי עיקר הדין, וכן חזינן דמנהג מורי הוראה להורות דאע"פ שמצוה בבעל הבית, מכל מקום אם בעל הבית חוזר מאוחר, האשה תדליק עכשיו, דעיקר הדין עדיף, [ואולי שאני בנידון דידן דנימא דעדיף דימתין, דהא איירי לא רק כדי שיתקיים בבעל הבית, אלא כדי שתהא עיקר ההדלקה בהידור].

ג. מדליק עיקר הנר ואחר כך מקיים ההידור

תו יש לדון, דבלאו הכי אין סתירה בין הזריזין וההידור, דאפשר להדליק נר העיקר עכשיו, ואחר כך יכול להדליק כמנין הימים, דאע"פ דכבר קיים עיקר המצוה, מכל מקום אכתי אפשר לקיים ההידור. אך כמדומה שסוגיא דעלמא דימתין וידליק כולם. [וגם אם מדליק כמהדרין לחוד, נכנס לפלוגתא, דיש אומרים דמברכים על מהדרין].

ובעיקר האי נידון, יש לבאר דאע"פ דנראה פשוט דלענין ההידור להדליק בשמן זית, אם כבר הדליק נרות שעות, אין ענין שיחזור וידליק בשמן זית, דהרי כבר קיים המצוה, מכל מקום שאני ההידור דמוסיף והולך, דבהא לא איכפת לן דכבר קיים המצוה, דהרי לעולם כבר קיים המצוה בנר הראשון, ובכל זאת מהדר להוסיף.

אלא אכתי איכא למידן מטעם אחר דאין להדליק ההידור בלא העיקר, דיש לומר דבעי שיהא גם נר העיקר, ואי לאו הכי לא חשיבא נרות חנוכה.

ויש להוכיח שאפשר להדליק, דחזינן בתשובות הגרע"א (שם) דאם נכבה הראשון לפני שהדליק ההידור, דעל הראשון קיימא לן דכבתה אין זקוק לה, מכל מקום ידליק האחרים, חזינן דאע"פ דאין כאן נר העיקר, מכל מקום שייך דינא דמהדרין כמנין הימים. [אך לענין ברכה, מבואר בתשובות הגרע"א (תניינא סי' י"ג) דעל הידור אין לברך, דלא שייך וציוונו].

[ואע"פ דכתב המשנה ברורה (ביאור הלכה סי' תרע"ג סעי' ב' ד"ה אם כבתה) דההידור הוי רק כשרואים כולם ביחד, וצריך לחזור ולהדליק הראשון, מכל מקום אינו אלא מצד ההידור, אבל אין נראה לומר דבחזור ומדליק הראשון חוזר העיקר למקומו, דהא כבר נפטר מהעיקר. והרי חזינן דדוקא בגוונא דהראשון לא נכבה, כתב הגרע"א דאפשר לברך לפני שמדליק ההידור, משא"כ אם הראשון נכבה, כבר אינו יכול לברך ברכת העיקר].

* * *

אמאי לא קיים המצוה בהדלקת השמש

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' תפ"ט סעי' ד') דאם טרם ספר העומר, וחבירו שואלו כמה היום בעומר, לא יענו היום כך וכך לעומר, אלא יענה אתמול היה כך וכך לעומר, דאם יענו כדרכו, הא כבר ספר ולא יוכל לברך, ואע"ג דקימא לן דמצוות צריכות כוונה, חיישינן לענין ברכה להסוברים דמצוות אין צריכות כוונה, [או להסוברים דבדרבנן אין צריך כוונה, וספירת העומר בזמן הזה דרבנן].

היינו דוקא בשבוע הראשון, משא"כ לאחר מכן, כיון דלא אמר שבועות, חזינן דאינו רוצה לצאת, אע"פ דביום השמיני גם אי לא ספר שבועות יצא בדיעבד, וצריך עיון.

ד. מכל מקום אכתי יכול לברך

אמנם אפילו אי נימא דקיים מצוותו בהדלקת השמש, מכל מקום אכתי יכול לברך אחר כך, דאף אם חל על השמש דינא דנר ראשון, הרי כתב הגרע"א (תניינא סי' י"ג) דאם שכח לברך על הנר הראשון, ונמצא לפני הנרות האחרים, אכתי יכול לברך, דמצרפינן השיטות דאפשר לברך גם אחרי קיים המצוה, וגם דיכול לברך על ההידור.

אך התייחס בשאר ימים, אבל ביום הראשון דליכא נר ההידור איך יברך, ויש לומר דמצרפינן השיטות דמצוות צריכות כונה, להסבירים דאפשר לברך גם אחרי קיים המצוה, והרי דברים קל וחומר, דאם מצרפינן השיטות דמברכין על ההידור, ודאי נצרך השיטות דמצוות צריכות כונה, דעיקר הדין כך, וצריך עיון.

והעירו דהא אם נר ההידור הוא אחד מהנרות, נמצא דאיכא נר נוסף, והרי לכאורה אם אמרינן (משנה ברורה סי' תרע"א סק"ה) דביום שלישי אין להדליק שנים, הכי נמי ביום שלישי בגוונא דיכול להדליק רק ארבע לא ידליק כלל, דאין כאן כנגד הימים, והלכך בנידון דידן, אף ביום השני אין כאן הצד דמברך על הידור, דהרי מדליק אחד יותר, אך לא ברירא לי האי מילתא דאם ידליק יותר מההידור לא יצא כלל, [ועי' בתשובות כתב סופר או"ח סי' קל"ה].

* * *

נר לכל אחד או מוסיף והולך על ידי אחר

יש לעיין בגוונא דאי ידליק לבד, יהא לו רק נר אחד כל יום, אבל אי ייצא בהדלקת אביו, יקיים המהדרין מן המהדרין, דאביו מדליק כמננין הימים, הי עדיפא, מי אמרינן דעדיף ההידור דנר לכל אחד ואחד מבני הבית, אע"פ דידליק רק נר אחד כל יום, או דלמא אמרינן דעדיף לקיים המהדרין מן המהדרין, אע"פ דלא יקיים המצוה בעצמו אלא על ידי אביו. [ולכאורה נימא שידליק נר אחד בעצמו, ואת המוסיף והולך ייצא על ידי האב, אך יש לומר דבעינן דעיקר החיוב וההידור יהיו באדם אחד, שיהא ניכר כהדלקה אחת, ואינו מוכרח].

הנה מצד הסברא, נראה כהצד הראשון, דעדיפא ההידור דנר לכל אחד ואחד, דקא עביד המצוה בגופו, וכך כתב המשנה ברורה (סי' תרע"א סק"י), וכן מצאנו בחידושים המיוחסים להר"ן (כ"א ב').

אמנם, איתא בתוספות (כ"ב ב' ד"ה והמהדרין) דהאי דינא דמהדרין מן המהדרין, הוא דוקא כאשר אחד מדליק לכולם, אבל אם כל אחד מדליק, ידליק כל אחד רק נר אחד, וטעמא דמילתא דלא נוכל למיעבד תרוייהו, דלא נדע דהוי משום מהדרין מן המהדרין, דיתלו זאת דאיכא יותר אנשים בבית, וכך כתב המחבר (סי' תרע"ב ס"ב). אך דעת הרמב"ם (הל' מגילה וחנוכה פ"ד ה"א) דעבדינן תרתי הידורים, והרמ"א (שם) כתב כהרמב"ם, אלא התנה דידליק כל אחד במקום מיוחד, ואז מודים התוספות להרמב"ם, וכמו שכתב בביאור הלכה (סי' תרע"א ס"ב ד"ה ויזהרו).

חזינן מהתוספות דמהדרין עבדי נר לכל אחד ואחד, אך המהדרין מן המהדרין עבדי מוסיף והולך, על ידי שאחד מדליק לכולם, ולא עבדי נר לכל אחד ואחד, הרי משמע דמהדרין מן המהדרין עדיפא ממהדרין, ותיקשי, הא אמרנו דעדיפא דכל אחד ואחד ידליק לבד כהמהדרין, אלא על כרחך חזינן דהידורא דמוסיף והולך אף דהוי על ידי אחר, עדיפא מלהדליק נר אחד לבד, ותיקשי אפיסקא דהמשנה ברורה.

ויש לדון ליישב בחמשא אנפי:

א. אולי יש ליישב דכוונת התוספות, דאיירי דוקא בגוונא דאיכא גדול הבית, ולדידיה עדיפא דידליק מוסיף והולך, ושאר בני הבית לא ידליקו כלל משום כבודו. אבל לא משמע הכי, דהא בפשוטו

איירי התוספות אף בגוונא דאיכא שני אחים בבית, דעבדינן מוסיף והולך ולא נר לכל אחד ואחד.

ב. יש ליישב דנהי דמהתוספות משמע הכי, אבל להרמב"ם דעבדינן תרוייהו ליכא הכרח, אך תיקשי מנא לן דפליגי גם בהאי נידון, אי הידור דמוסיף והולך עדיפא אהידור דנר לכל אחד ואחד.

ואולי סברא היא דחשיבא טפי הא דעושה בעצמו, אלא דלהתוספות דלא עבדינן אלא חד הידור, יש ראייה מהגמרא לא כך, דהא בהדיא איתא בגמרא דעדיף ההידור דמוסיף והולך, אך להרמב"ם דעבדינן תרתי הידורים, ליתא להאי ראייה, והלכך הדרין לסברא הפשוטה אליבא דהרמב"ם. אך צריך עיון מנא לן דפסקין כהרמב"ם ולא כהתוספות, דהרי הא דכתב הרמ"א להאי פיסקא דעבדינן תרתי הידורים, הוא מפאת דבכהאי גוונא מודים התוספות להרמב"ם.

ג. יש ליישב דאיכא חילוק בין תחילת התקנה, לבין מצב דאירע אחר כך, דבגוונא דהתוספות תיקנו לכתחילה למיעבד מהדרין מן המהדרין ולא נר לכל אחד ואחד, משא"כ בנידון דידן, דמפאת התקנה, גם להתוספות הוי מצי למיעבד שניהם, דהא הוי מקומות נפרדים, אבל איתרמי מילתא דאין מספיק נרות ולא יכול להדר כשניהם, בזה הדרין דעדיפא הידור דנר לכל אחד ואחד, דיעשו המצוה בגופיה, ודוחק.

ד. תו יש ליישב, דהחילוק הוא, דבגוונא דהמשנה ברורה איכא אחד בהבית דהדליק כמננין הימים, וכבר נתקיים האי הידור בהבית, אע"פ שלא על ידו, משא"כ בגוונא דהתוספות לא יתקיים כלל הידור דמוסיף והולך, ובהא אמרינן דהא דידליקו בהבית כמספר הימים, עדיפא מהא דיהא נר לכל אחד ואחד, וגם זה צריך ראייה.

ה. תו יש ליישב, דיש לחדש דבהדלקה דמוסיף והולך אפשר להוציא את זה שאינו מדליק, רק בעיקר חיוב ההדלקה, ולא בהידור דמוסיף והולך, ואם כן כוונת המשנה ברורה, אינו דעדיף נר אחד שידליק לבד, מכמה על ידי אחר, אלא דבין כך לא יצא מהאחר אלא נר אחד, ואם כן ודאי דידליק נר אחד לבד, דאינו מפסיד מזה כלום. אך גם זה צריך ראייה, [וגם אם כן אמאי בהתוספות סגי דעבדינן מוסיף והולך].

* * *

ביאור שיטת התוספות במהדרין מן המהדרין

הנה שיטת התוספות דמהדרין הוי נר אחד לכל אחד ואחד, וממהדרין מן המהדרין, דרק אחד ידליק כמננין הימים, אבל אי כל אחד ידליק כמננין הימים, לא יתקיים ההידור, דלא יהא ניכר מנין הימים, אלא יחשבו הרואים דאיכא הרבה אנשים.

ולכאורה קשה אדברי התוספות, דאם כן גם כשאחד מדליק כמספר הימים, ליכא להידור דמהדרין מן המהדרין, דיחשבו הרואים דאינו כמספר הימים, אלא דאיכא יותר אנשים. ויש ליישב דמכל מקום יש כאן הידור אחד, או נר לכל אחד, או כמספר הימים, רק לא יידעו על מה ההידור, וזה סגי, אבל כאשר בלאו הכי מהדר שיהא נר לכל אחד ואחד, אם כן לא נוסף כלום בהידור השני דכמננין הימים, כי יתלו אותו בהידור אחד ולא בשני הידורים.

נמצא דדעת התוספות דאי איכא רק הידור אחד ולא יידעו במה לתלות, ועכ"פ יתלו בדבר אחד, אם כן עבדינן ההידור הגדול בעצמותו, דמכל מקום רואים ההידור. אך לא עבדינן שני הידורים, כי לא נראה בזה שעושה שנים, כי יתלו רק בהידור אחד.

והשתא יקשה על התוספות דאמאי אמרינן דבמהדרין מן המהדרין, רק אחד ידליק כמננין הימים, והאחרים לא ידליקו כלל, הא איכא למימר דאחד יעשה מהדרין מן המהדרין, והאחרים נר אחד כל אחד, ואם כן יראו כאן הידור אחד, וכמו בגוונא דרק אחד עושה מוסיף והולך, דאינו נראה אי הוי כמננין הימים או כמספר האנשים. אלא על כרחך יהא מוכח מהתוספות דעדיפא לו לצאת

במוסיף והולך, ומוכח דאפילו בגוונא דאחד מדליק כמנין הימים, אפילו הכי האחרים לא ידליקו לבד אלא ייצאו בהדלקת הבעל הבית, ודלא כמו שכתבנו ליישב לעיל באות ד'.

אך יש לבאר דברי התוספות בדרך אחרת, דאין כוונת התוספות דבמהדרין מן המהדרין רואים עכ"פ הידור אחד וכהנ"ל, אלא כוונתם דבעי לראות בהדיא דהוי כמספר הימים, ואז לא תולים במנין האנשים אלא במספר הימים, ורק בדאיכא יותר ממנין הימים תולין גם במנין האנשים, ואם כן אין להקשות דידליק אחד

סימן ב' - מקום ההדלקה

בהידור והשאר כל אחד נר אחד, דהרי כיון דידליקו בהבית יותר ממנין הימים, בטל כל ההידור דכמנין הימים. [ואם כן לא נסתר תירוץ הנ"ל].

והעירו דלהתוספות דמדליק בפתח החצר, אם יהא מוסיף והולך יחשבו שכך יש מדליקים עיקריים, דהא כולוהו בפתח החצר. ויש ליישב דיודעים כמה בתים בחצר, אבל לא יודעים כמה אנשים בבית.

בצד שמאל כדי שיהא מסובב בב' מצוות, נר חנוכה שלו ונר חנוכה של שכו. חזינן מדבריו דאחרי שהדליק אחד בהאי צד, משתנה הדין של השני, והכי נמי בנידון דידן נימא דהשני ידליק בצד ימין.

ובאליה רבה תירץ דבכהאי גוונא הבית השמאלי ידליק בימין, מכיון דאין לו מזוזה, והבית הימני אף דאית ליה מזוזה מכל מקום ידליק בצד בימין ידיה, ואין לומר דידליק בצד שמאל, כדי שיהא מסובב במצוות, דבין כך הוי מסובב מחמת הנרות דשכנו בבית השמאלי. חזינן מדבריו דמפלגין, דמכיון דידליקו בצד שמאל, הבית הימני מדליק בצד ימין, ולא אמרינן דהיכא דאיכא מזוזה מדליקין רק בצד שמאל. ואם כן תיקשי אדברי התוספות כהנ"ל, דאמאי בפתח החצר ניחא להו דמדליקין שנים באותו צד, ולא נימא דרק חד ידליק בשמאל והשני ידליק בימין, וצריך עיון.

* * *

גוונא דאי אפשר להדליק בחוץ מדליק בפנים

הנה איתא בגמרא שבת (כ"ג ב') דאם אין לו אלא נר אחד, או לנר ביתו או לנר חנוכה, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. וכתב המגן אברהם (הובא במשנה ברורה סי' תרע"ח סק"א) דהיינו דוקא בזמן הגמרא דמדליקין בחוץ, אבל בזמן הזה דמדליקין בתוך הבית, יכול לקיים שתי המצוות על ידי שידליק נר אחד עבור שניהם, והא דנהנה מהנר חנוכה לית לן בה, [ועיין במשנה ברורה דרוב האחרונים פליגי, דאסור שהנרות חנוכה יהיו גם לנרות שבת, דהא אסור ליהנות מנרות חנוכה].

ותיקשי על המגן אברהם דבזמן הגמרא נמי יעשה כן, ואמאי מבואר בהגמרא דלא ידליק אלא לשם נרות שבת, ויבטל מצוות נר חנוכה. ועי' במחצית השקל.

ויש לדון ליישב בכמה אנפי:

א. בזמן הגמרא אי אפשר להדליק בפנים

יש ליישב דהמגן אברהם איירי רק בזמן דמדליקין בפנים, ואם כן אפשר שהנרות חנוכה יהיו ביחד עם הנרות שבת, משא"כ בזמן הגמרא דלא היה סכנה, והדליקו בחוץ, הא אי אפשר להדליקם ביחד, דהנרות חנוכה הוה בחוץ, והנרות שבת בפנים.

אך הא חזינן בריטב"א החדשים (כ"א ב') דלאו דוקא זמן סכנה, והוא הדין כשיש רוח בחוץ ואי אפשר להדליק בחוץ, מדליק בפנים, דכל דאינו יכול להדליק בחוץ מדליק בפנים, והכא הא אינו יכול להדליק בחוץ, דהרי נר שבת קודם, ואם כן ידליק בפנים.

[ויש לעיין לריטב"א בהיה רוח והדליק בפנים, ואחר כך נפסקה הרוח, אם צריך לחזור ולהדליק בחוץ, וקא נגעא בהא דיש להסתפק בגוונא דלא היה לו סכך כשר, דבכהאי גוונא מותר לשבת בסוכת נסרים, וקיים מצוות אכילה בליל הראשון של סוכות בסוכת נסרים, ואחר כך נזדמן סכך כשר, האם צריך לקיים המצוה שנית].

ב. מניעה מסיבה צדדית לא חשיב כשעת הסכנה

יש ליישב דדוקא כשיש מניעה להדליק בחוץ מפאת מציאות הדבר, אז אמרינן דהוי כדנא דשעת הסכנה ומדליק בפנים, משא"כ כשהמניעה להדליק בחוץ הוי רק מסיבה צדדית, כגון דאם ידליק בחוץ לא יוכל לקיים המצוה, דיצטרך להדליק בפנים מפאת נר

נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין

איתא בגמרא (כ"א ב') תנו רבנן נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, ופליגי הראשונים מהו הכוונה פתח ביתו, רש"י (כ"א א' ד"ה מבחוץ) סובר דהיינו פתח הבית, והתוספות (שם ד"ה מצוה) סוברים דהיינו פתח החצר.

והתוספות הוכיחו לשיטתם מהא דאמרינן בגמרא (כ"ג ב') דנר שיש לה שני פיות עולה לשני בני אדם, ומשמע לשני בני אדם משני בתים, ואי מדליקין בפתח הבית, ונימא דאיירי דב' פתחי הבתים סמוכים אהדדי, הרי כל אחד מדליק בפתח אחר, ונמצא דהוי לזה מימין ולזה משמאל, והא נר חנוכה מדליקין דוקא בשמאל הפתח, אלא על כרחך מוכיחים התוספות דמדליקין בפתח החצר, ואיירי דאיכא כמה בתים הפתוחים לאותו חצר, ונמצא דמכמה בתים מדליקין באותו פתח, ובהאי גוונא חידשה הגמרא דנר אחד עם שתי פיות עולה לשתייהם. [ולא ניחא להו בהא דביאר רש"י (שם ד"ה שתי פיות) דאיירי למהדרין דמדליקין נר לכל אחד מבני הבית].

תיקשי דהשני ידליק בימין

הנה איתא בגמרא (כ"ב א') דבאמת ימין עדיפא, אלא דעבדינן בשמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין, ויהא מסובב במצוות. אך מבואר בשולחן ערוך (סי' תרע"א סעי' ז') דהיכא דליכא מזוזה, אם כן ליכא לטעמא דיהא מסובב במצוות, והדרינן לדינא דימין עדיפא. ולכאורה לפי"ז תיקשי גם לדברי התוספות, דאף בפתח החצר לא ידליקו שני האנשים באותו צד, דידליק אחד בשמאל, והשתא דכבר הוה מסובב במצוות, השני כבר יכול להדליק בימין כעיקר הדין.

ויש לדחות דאיכא שלשה בתים, ואם כן על כרחך שנים בצד אחד, ובזה אמרינן דנר שיש לו שתי פיות עולה לשנים, וכמדומה דדוחק להעמיד דברי התוספות בפתח חצר שיש בו שלשה בתים, דהתוספות לא הזכירו דאיירי בשלשה.

באיכא כבר נרות בצד שמאל האם השני ידליק בצד ימין

אלא על כרחך נימא דחזינן מהתוספות דלא מחלקין, ולא משתנה הדין כשאחרים מדליקים, אלא לעולם כל הדלקת נר חנוכה בשמאל אף כשיש כמה אנשים.

אך הא חזינן מהשבות יעקב והאליה רבה לא כך, דהנה האליה רבה הקשה מהו קושיית התוספות ארש"י, הא איכא למימר דהבית השמאלי [לעומד בפנים כשפניו אל פתחי הבתים], אין בו מזוזה, ואם כן מדליק נר חנוכה בצד ימין, משא"כ הבית הימני אית ביה מזוזה, ואם כן ידליק נר חנוכה בצד שמאל שיהא מסובב במצוות, ואם כן איכא גוונא דשניהם מדליקין באותו צד, ושייד לדון מהו בנר שיש לו שתי פיות.

ותירץ השבות יעקב (ח"ב סי' מ"א) דבכהאי גוונא ידליק הבית השמאלי בצד שמאל, ואע"פ דאין לו מזוזה והיינו צריכין לומר כעיקר הדין דידליק בימין, מכל מקום מחדש השבות יעקב דכמו דאמרינן דיהא מסובב במצוות בין נר חנוכה ומזוזה, הוא הדין אמרינן דיהא מסובב בין ב' נרות חנוכה, ומכיון דהבית הימני מדליק בצד שמאל דפתחו, נמצא דהבית השמאלי צריך להדליק

שבת. ולפיכך הוא הדין בגוונא דנתנו לו נרות במתנה על מנת שלא ידליקו בחוץ, ואין לו נרות אחרים, לא אמרינן דהוי ליה כאינו יכול להדליק בחוץ ויכול להדליק בפנים, דהכי נמי הוי רק מניעה צדדית. אך בסברא האי חילוקא צריך תלמוד.

ג. כולם מדליקין בחוץ והוא בפנים לא מינכרא

והעירו ליישב, דדברי המגן אברהם איירי דוקא כאשר כולם מדליקין בפנים, דבהא קאמר המגן אברהם דידליק בפנים, משא"כ כאשר כולם מדליקין בחוץ, ורק איהו מדליק בפנים, בזה גרע דלא מינכרא דהוא נר חנוכה.

סימן ג' – בענין כבתה זקוק לה

א. להצד הראשון הנ"ל, לא קשה מיד, דהא מכיון דהמדליק חשב מתחילה להדליק עוד פתילה, ולהחשיבו כמדורה, הוי כהדליק בשמן דיכול להידלק פחות מחצי שעה, דלא קיים המצוה.

ב. אך בהגהות הגרא"מ הורוביץ מיישב דאין הכי נמי הגמרא איירי דוקא בגוונא דהדליק שני פתילות בבת אחת. חזינן מדבריו כהצד השני הנ"ל, דאע"פ דהמדליק חשב לעשותו כמדורה, אפילו הכי אמרינן דמחשבת אדם לא מרעא, ואמרינן דכבתה אין זקוק לה. איברא בפוסקים לא הוזכר כהאי תירוצא דאיירי רק בהדליק בבת אחת.

ג. ואולי יש לתרץ עוד, דחשיבא דהוה שם מדורה משעה ראשונה.

ד. בספר נתן פריו (להלכות חנוכה סי' תרע"ה) כתב ליישב, דאין הכי נמי עולה נר אחד לעיקר החיוב, וכוונת הגמרא רק דאינו עולה למחדרין, דהוה כגוונא דמדליק כמנן הימים, וכבה אחד לפני האחרים, דבהא לא אמרינן כבתה אין זקוק לה, אלא לא קיים ההידור כלל, דבעינן שכולם יהיו ביחד, [וכך כתב בביתור הלכה סי' תרע"ג ס"ב ד"ה אם כבתה], והכי נמי בנידון דידן, חשיב דנר הראשון כבה, מכיון דכבר לא חשיב נר אלא נעשה כמדורה, [וסלקא דעתך דעכ"פ חשיבא המדורה כנר אחד, ויכול להוסיף עליה עוד לשם מהדרין, קא משמע לן דגריעא מנר אחד, והוה כדליתא]. אך קשה דהא אמרינן בגמרא דאף לנר אחד אינו עולה, ומשמע דאינו עולה כלל, ולדבריו נצטרך לדחוק דאינו עולה רק לדין מהדרין, אבל עולה לעיקר החיוב.

[ותו כתב הכי גם לענין נר איש וביתו, דבעינן שכולם יהיו ביחד, ובהכי נמי יהא ניחא הך דקערה, דאיירי ששנים הדליקו לקיים ההידור לכל אחד ואחד. אך נראה דהמשנה ברורה קאמר רק לענין מהדרין מן המהדרין, אבל לענין נר לכל אחד ואחד, הא הוי הדלקות חלוקות, כדחזינן דהבנים מדליקין אף כל אחד בשעה אחרת, וכן במקומות נפרדים].

* * *

אי איכא קיום מצוה בכבה הנר בתוך חצי שעה

יש לעיין אם כבה הנר בתוך חצי שעה, ולא חזר והדליקה, מי אמרינן דבפחות מחצי שעה ליכא מצוה כלל, דמצוות ההדלקה הוה רק אם דולק חצי שעה, או דלמא המצוה הוה על כל רגע ורגע, אף אם לא ידלק כל הזמן, מכל מקום בזמן דהיה דולק קיים מצוה.

ויש לעיין בהאי נידון מכמה אנפי:

א. למאן דאמר כבתה אין זקוק לה

לכאורה למאן דאמר כבתה אין זקוק לה, אין נפקותא בהאי ספק אם במקצת הזמן קיים מצוה, דממה נפשך אם מתחילה לא היה עומד לדלוק אלא מקצת הזמן, הא ודאי משעה הראשונה לא הוה מצוה, ואם היה עומד לדלוק, הא כבתה אין זקוק לה. ואם איכא גוונא דלא קרינן ביה עומד מתחילתו, כגון מחמת ספיקא או מחמת בחירת אדם וכיוצא בו, אם כן חיילא דין דכבתה אין זקוק לה. [ולענין פתילות דאין מדליקין בשבת דמדליקין בחנוכה דבזה כבתה אין זקוק לה, כתבו הפוסקים דהוי רק חששא ולא אמרינן דחשיבא

עומד להיכבות על ידי בעל בחירה

קיימא לן בשולחן ערוך (סי' תרע"ג סע' ב') דכבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה, דבעת ההדלקה כבר קיים המצוה, אבל מכל מקום בעינן שבעת ההדלקה יהא ראוי לקיום המצוה, דבעת ההדלקה יהא מספיק שמן דיכול להידלק למחצית השעה, וכן דיהא עומד להיות דלוק, אבל אם אין בו שמן לחצי שעה, וכן אם עומד להיכבות ברוח, לא קיים המצוה, וכן נראה דאם תלוי הנר על חבל חלש, והחבל עומד ליפול, ויפול גם הנר ויכבה, נמי לא מהני. נויש לעיין בספק השקול אם יכבה כשיפול מהו, מי אמרינן דהא אינו ודאי שידלק לחצי שעה, או דילמא אינו פוסל רק כשקרוב הדבר שיכבה.

ויש לעיין בגוונא שהדליק בחוץ, והיה שם גנב שמחכה שהמדליק ילך, ויוכל לגנוב את הנר, מי אמרינן דלא קיים המצוה, דהוי כעומד מתחילה להיכבות ברוח, או דלמא אמרינן דקיים המצוה, דנימא דגנב שאני, דהוי בעל בחירה. וכעין זה יש לדון בעוד גווני, כגון בעל חי שעומד לקפץ ולקחת הנר, וכן במדליק במקום שמקפידים, כמו בבית חולים או אוירון, דלאחר שידליק יכבו הממונים.

ויש לדון בהאי ספיקא מכמה אנפי:

א. אי דמי לגוונא דזרק כלי מראש הגג

הנה אם זרק כלי מראש הגג, ויש למטה כרים וכסתות, ורוח מצויה לקחה את הכרים וכסתות, הזורק חייב, משא"כ אם אדם לקח הכרים הזורק פטור, ואפילו אי הזורק עצמו לקח הכרים, והיתה כוונתו לכך בעת הזריקה פטור, וצריך לומר דלא דמי לרוח מצויה דמעשה דבעל בחירה נחשב כדבר המתחדש, וכך כתב החזון איש (בבא קמא סי' ב' סק"א).

ואם כן יש למיפשט ספיקא דידן, דהוא הדין בכהאי גוונא בנר חנוכה חשיב דהנר עומד להיות דלוק, ומעשה האדם הוה כדבר המתחדש, אבל אינו מוכרח, דיש לחלק דהתם בזורק כלי בעי דיהא אדם המזיק, ובכהאי גוונא לא חשיב אדם המזיק, דפסוקי מפסקי גיריה, משא"כ בנר חנוכה תליא אם עומד להידלק, והרי למעשה אינו עומד להידלק.

ב. אי דמי לגוונא דנוסף שמן אחר כך

הנה בגוונא דאיכא שמן פחות מחצי שעה, אך עומד להתווסף שם שמן על ידי רוח מצויה, יש לומר דשפיר דמי, אך בעומד איהו להוסיף השמן לא מהני, אך הא נמי אינו ראייה לנידון דידן. [נא"ה דשמעינן רק דלא חשיב מעשה הדלקה אם אין שמן רק על ידי מעשה דבעל בחירה, משא"כ בנידון דידן דהנידון אי חשיב דהנר עומד להתקיים לחצי שעה, ובהא נימא דלא חשיב עומד להתקיים].

ג. קושיה מגמרא דעשאה כמדורה

איתא בגמרא (שבת כ"ג ב') אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה בכמה פתילות, אפילו לאחד נמי אינה עולה, דעשאה כמין מדורה, [אם לא כפה עליה כלי]. ותיקשי דאמאי לא עלה אף לנר אחד, נימא דכיון דהדליק הפתילה הראשונה כבר קיים מצוותו, והא דאחר כך מדליק עוד פתילה, ובזה פוסל גם הראשונה דמחשיבו כמדורה, הא לא איכפת לן דכבתה אין זקוק לה, [אי נימא דהמכבה במזיד נמי אמרינן דאין זקוק לה].

פחות מכשיעור]. ומעתה ספיקן דלעיל אי איכא קיום מצוה בהדלקה פחות מכשיעור, לכאורה משכחת לן רק למאן דאמר כבתה זקוק לה.

ב. נפקא מינה בהא דקיים מצוה

הנה הא פשיטא דאם כבתה חייב לחזור ולהדליק, כיון דעדיין יש לפניו זמן המצוה, אך הנידון אם לא הדליק לאחר שכבה אם יש לו מצוה בהא שדלק קודם, ונפקא מינה אם ברכתו על ההדלקה הוי לבטלה, ואינו יכול לצרפה למאה ברכות, או דלמא כיון דיש כאן מצוה חיילא הברכה.

ותו נפקא מינה, דאי נימא דלא קיים מצוה דלמא צריך לחזור ולברך שהחיינו, ותליא בהא דיש לדון בגוונא דבירך על ד' מינים שהחיינו ביום הראשון, ונמצאו פסולים, וחייב ליטול שנית בברכה, האם צריך לחזור ולברך שהחיינו.

ג. להדליק שיעור שמן לחצי שעה

לכאורה יש ראייה דמקצת הזמן לא הוי מצוה כלל, דהא חזינן דאף לדידן דכבתה אין זקוק לה, מכל מקום בעי שידליק שמן כשיעור, ואם אין לו שיעור לא יברך, חזינן דהדלקת מקצת הזמן אינו כלום. אבל יש לדחות, דהא דבעי דיהא שיעור שמן, הוה רק דין במעשה ההדלקה, וכאשר ההדלקה היתה כדינה, נימא דמקצת הזמן הוי הדלקה, ולכן למאן דאמר כבתה זקוק לה כיון דהדליק כדינו, שהיה שמן לחצי שעה, קיים מצוה אף במקצת הזמן.

ובאמת לא ידענא אם אף למאן דאמר כבתה זקוק לה בעינן שיהא שמן חצי שעה בעת ההדלקה, דאולי לדידיה לא פעולת ההדלקה קובעת, אלא שיהא דלוק חצי שעה, כדחזינן דכבתה זקוק לה, או דלמא נימא דבעי תרוייהו, גם שיעור בעת ההדלקה, וגם שיהא דלוק.

ד. ראייה מהבית אפרים

לכאורה יש להביא ראייה מדברי הבית אפרים (או"ח סי' ס"ג) דמקצת הזמן הוי מצוה, דהנה הרי"ף והרא"ש כתבו דילפינן דכבתה אין זקוק לה, מדמדליקין בשבת חנוכה בפתילות ושמינים הגרועים, אע"פ דאם כבה בשבת אינו יכול לחזור ולהדליקה.

סימן ד' – שיעור ההדלקה

ותמה בפני יהושע הא איכא למילף גם מהא דבחול מדליקין, כמבואר בגמרא דאם כבתה זקוק לה היה אסור להדליק בהם, שמא יפשע ולא יחזור להדליק. [והפני יהושע תירץ דאין ראייה מהא דמדליקין בחול, דיש לומר דלא חיישינן שמא יפשע או ישכח. והקשה הבית אפרים דהא חזינן בגמרא דמאן דאמר דמדליקין בחול הוה רק משום דכבתה אין זקוק לה].

והלכך מיישב הבית אפרים, דאיידי דיש לו רק פתילות הגרועים, ואם כן בחול עדיף להדליק בהם, דעדיף ספק הדלקה, מאשר ודאי לא הדלקה, [וכמו דהבאנו מהפני יהושע ובית הלוי, ודלא כהחתם סופר].

והלכך בחול דמדליק בזמן המצוה, אתי שפיר גם למאן דאמר כבתה זקוק לה, דאפשר להדליק בהני שמינים, ואע"פ דחוששין שיכבו, לית לן בה, דהא אין לו שמינים יותר טובים, והברכה לא תהא לבטלה, דהא דלק מקצת הזמן, וכמו במניח תפילין לקצת זמן, משא"כ בשבת, דמדליק לפני שבת, היאך מדליקין בהני שמינים, הא שמא יכבו לפני שבת והברכה תהא לבטלה, דהא המקצת זמן דהיה דלוק אינו כלום, דאכתי לא הגיע זמן ההדלקה.

ואלא מוכיחין הרא"ש והרי"ף דעל כרחך מוכח מהכא דכבתה אין זקוק לה, והרי כתב בתרומת הדשן והביאו בשולחן ערוך (סי' תרע"ג ס"ב), דאף במדליק בערב שבת אמרינן דכבתה אין זקוק לה, ואם כן אתי שפיר דיכול לברך, דכבר קיים המצוה בערב שבת בשעת ההדלקה. [אך כל זה אם כבתה אין זקוק לה, והמצוה במעשה ההדלקה, אבל אם זקוק לה המצוה שיהא דלוק בזמן החיוב, והרי לא דלק כלל].

הרי חזינן מדבריו דלמאן דאמר כבתה זקוק לה, אי הדליק בלילה, ובאמצע הזמן כבתה, קיים מצוה.

ותו מבואר מדבריו דלמאן דאמר כבתה זקוק לה ויש לו רק פתילות הגרועים, ולא אחרים, ומדליק קודם הזמן, לא יברך שמא יכבה קודם הזמן, ויש לדון בזה כיון דהוי רק חששא, נהי דמצרכינן לקחת אחרים, מכל מקום מנא לן דלא יברך.

שמן לפחות מחצי שעה

איתא בגמרא (כ"א ב') ברייתא דמצוות נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ואמרינן בגמרא דכוונת הברייתא דאם כבתה בתוך האי זמן זקוק לה, ודחינן בגמרא דלעולם כבתה אין זקוק לה, אלא כוונת הברייתא דהאי שיעור דמשתשקע עד שתכלה הוי זמן הדלקה, דאי אכתי לא אדליק עדיין יכול להדליק, ועוד דחי בגמרא, דאע"פ דאם כבתה אין זקוק לה, מכל מקום בעי שבעת ההדלקה יהא שיעור שמן של מחצית שעה.

ולתירוץ השני דהגמרא, אם היה שמן פחות מחצי שעה לא יצא, וכן קיימא לן בשולחן ערוך (סי' תרע"ה סעי' ב'), וכתב הפרי חדש דכך הוא לשני התירוצים בגמרא. אך הפרי מגדים (סי' תרע"ג בא"א סק"ו) והחיי אדם וחמד משה כתבו דאיכא דסברי דבי' שנוי פליגי אהדדי, ולשוניא קמא אף אם יהא שמן פחות מחצי שעה יצא, והא דקתני בברייתא דאיכא שיעורא, לשוניא קמא הוא רק לזמן ההדלקה. ולפי"ז כתב המשנה ברורה (בביאור הלכה סי' תרע"ב סעי' ב' ד"ה כזה) דאם יש לו שמן פחות מחצי שעה, ידליק בלא ברכה. וכמו כן כתב (סי' תרע"ה סק"ח) דאם הדליק שמן והיה פחות מחצי שיעור, יכבנו ויוסיף שמן וידליק שנית, אך בלא ברכה שמא יצא, [ומקורו מהחיי אדם, וטעמא כתב בנשמת אדם כהני"ל].

[ואין להקשות אהאי שיטה דיצא בכל שהוא היאך יתכן דינא דכבתה זקוק לה, הא לעולם כבר יצא, דהא בברייתא קתני מצוותה משתשקע עד שתכלה, ומפרשינן לברייתא בג' דרכים, או כמאן דאמר כבתה זקוק לה, או כמאן דאמר אין זקוק לה דאי לא אדליק

מדליק, או לשיעורא, והשתא למאן דאמר כבתה זקוק לה הא קאמרה הברייתא דלא סגי בכל שהוא, וכל הא דכתבו הפוסקים, הוה רק למאן דאמר אין זקוק לה, ומפרשינן הברייתא כדרך השלישית, דלא בעי שיעור].

כל שדולר הוה נר חנוכה

ויש לבאר דלהצד דלא בעינן שיעור, ואחרי שדלק לרגע כבר קיים המצוה, מכל מקום כל שדולק הוה נרות חנוכה, ולא אמרינן דאזדא מצוותו, וכך כתב בתשובות יד אליהו, (לאא"ז זצ"ל בסי' כ"ג אות ו'), והביא כן בשם הב"ח.

ולפי"ז יש לדון לכמה זמן נמשך קדושת נר חנוכה, מי אמרינן דמכיון דליכא שיעור, אלא כל שדולק נמשך קדושת נר חנוכה, אם כן הוא הדין לאחר חצי שעה, או דלמא לאחר חצי שעה ודאי מותר בהנאה, דכבר אינו הזמן דתקנו חכמים להדליק, וכמו דחזינן דבשעת סכנה דמדליקין בפנים, ולא שייך השיעור דתכלה רגל מן השוק, דהא בין כך לא רואים הנרות רק בבית, מכל מקום תקנת חכמים הוה רק לחצי שעה דומיא דהיכא דמדלקין בחוץ. וביד אליהו דייק כהצד הראשון, ואסור גם לאחר חצי שעה.

ותיקשי היאך אמרינן דמותר ליהנות מהשמן לאחר חצי שעה, ניחוש לחומרא כהני שיטות, ובשלמא להצד הראשון אתי שפיר, אלא להצד השני תיקשי, ומיישב ביד אליהו, דמקילינן מספק כאידך תירוצא.

ונפקא מינה מהנ"ל, דלחצד השני נמצא דאם היו לו שני נרות, אחד פחות מחצי שעה ואחד יותר, והדליק בשניהם ביום השני, וסמך אהא דלא בעי שיעור, ייאסר הנר בהנאה לאחר חצי שעה, דהוה תרתי דסתרי, אך למה שכתבנו לצדד יהא מותר.

חזינן מהמשנה ברורה דיש להחמיר דמהני הדלקה אף לזמן קצר. ויש לעיין בדבריו מכמה דוכתי:

א. קושיית הגרע"א בברכת הרואה

איתא בגמרא (כ"ג א') דאם לא הדליק, ואין מדליקין עליו בביתו, כשרואה נר חנוכה מברך. ובתשובות הגרע"א (שהוציא הרב גשטטנר זצ"ל) מובא דהקשה הרב משה איגרא היגרא מברך הרואה, הא דלמא עבר חצי שעה וכבר אינו יכול לברך עליו.

ויש ליישב דאייירי בדוכתא שמדליקין משתשקע עד שתכלה, ויודעים דעדיין לא עבר חצי שעה מהשקיעה, אי נמי דרואה בכלי שהשמן לא דלק יותר מחצי שעה, אי נמי נימא מפאת חזקת הגוף דאכתי בתוך חצי שעה, [ובזה יש לעיין דהחזקה אינו על נידון הספק].

חזינן דפסיקא ליה דלאחר הזמן אינו יכול לברך, דכיון דהוי מותר בהנאה, לא הוי נר חנוכה. והשתא תיקשי אם נימא כהפרי מגדים איך יברך אף תוך חצי שעה, הא כבר קיים המצוה מיד לאחר ההדלקה, והרי לענין ברכה חוששין להני שיטות דאין שיעור, דהרי אמרינן דאם הדליק לפחות מחצי שעה, חוזר ומדליק רק בלא ברכה, אם כן הכי נמי לענין ברכת הרואה לא יברך אפילו תוך חצי שעה.

איברא להיסוד הנ"ל דכל שדולק הוי נר חנוכה, מיושב שפיר, דאין הכי נמי גם אחרי דכבר קיים המצוה, מכל מקום חשיב נר חנוכה.

ב. מהדרין רק כשכולם דולקים

הנה במשנה ברורה (סי' תרע"ג ס"ב בביאור הלכה ד"ה אם כבתה) כתב דדינא דמהדרין רק כשכולם דולקים, ואם הדליק נר הראשון וכבה, אע"פ דאין זקוק לה, אכתי צריך להדליקו שנית לקיים דינא דמהדרין. [ויש לעיין אם צריך בהדלקה שניה להוסיף שמן כאשר נשאר פחות מחצי שעה]. ולפי"ז אם הראשון כבר דלק חצי שעה, ועכשיו רוצה להדליק מהדרין, לא יועיל. ואם כן תיקשי דלדעת המשנה ברורה היאך משכחת לן דין מהדרין, הא כבר יצא בנר הראשון ברגע הראשון. ויש ליישב להיסוד הנ"ל דכל שדולק חשיבא נר חנוכה.

ותו יש ליישב, דבלאו הכי תיקשי, דאפילו אי צריך חצי שעה, מכל מקום הא הראשון לאחר חצי שעה לא הוי נר חנוכה, ואם כן השני שהודלק אחריו לא יהא ביחד עם הראשון לחצי שעה, ואם כן היאך יצא מההדרין, אלא יש לומר דכיון דבהדלקת הראשון אכתי לא קיים ההידור, משום הכי אע"פ דחל הראשון מצד עיקר המצוה, מכל מקום מצד ההידור לא חייל רק כשכולם יהיו, או דנימא דכיון דעביד בזה אחר זה שאני. ולפי"ז ניחא גם קושיין להפרי מגדים.

ג. מדליקין מנר לנר

אמרינן בגמרא (כ"ב א') דלחד מאן דאמר אין מדליקין מנר לנר, ותיקשי הא קיים מצוותו מיד, ואמאי לא ידליק. וליסוד הנ"ל אתי שפיר, דאע"פ דקיים המצוה מכל מקום אכתי חשיב נר חנוכה.

ד. הוה כאבוקה

איתא בגמרא (כ"ג ב') דקערה שיש בה כמה פתילות לא יצא דהוה כמדורה, ותיקשי טובא דכשהדליק הפתילה הראשונה כבר יצא לפני שהדליק השניה, [ובאמת בלאו הכי תיקשי הא כבתה אין זקוק לה, ובזה נימא דהוה כמדליק על מנת לכבות, אך לא יתיישב כל הצורך, דלכאורה נהי דמדליק שנית, אך בלא ברכה, ולומר דעל מנת לכבות גרע מלכתחילה שמן בכמות קטנה, צריך ראייה]. ובהא ליכא ליישב ליסוד הנ"ל, דאע"פ דאכתי חשיבא נר חנוכה, מכל מקום הא כבר קיים המצוה, ואמאי אמרינן דלא יצא.

ואולי נימא דכיון דדעתו למיעבד מדורה, אם כן כבר בהדלקת הפתילה הראשונה חשיב מדורה, וצריך עיון.

ה. הדליק בפנים והוציא החוצה

איתא בגמרא (כ"ב ב') הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום, ומבואר בהגמרא דאי אמרינן דהדלקה עושה מצוה, הטעם דהדלקה במקומו בעינן, אך אי אמרינן דהנחה עושה מצוה, הפסול רק מפאת דהרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה. חזינן דלמאן דאמר הנחה עושה מצוה, אע"פ דקיים המצוה כשהוציאו החוצה, מכל מקום פסלינן משום דהרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה. ותיקשי אמאי אמרינן דהרואה יחשוב כך, הא ברגע הראשון דהנר היה בהבית כבר קיים המצוה.

אך בלאו הכי תיקשי דאמרינן בגמרא דאם הדלקה עושה מצוה ניחא האי דינא גם בלא הרואה, ועל כרחך חזינן דמקום ההדלקה הוי רק בחוץ, ולא קיים המצוה בהבית, ואם כן ניחא, דבבית אינו מקיים מצוה אף לרגע אחד, אך מכל מקום הא כתבו הפוסקים דאף בשעת הסכנה דמדליקין בבית, מכל מקום לא יצא מהאי טעמא דהרואה אומר, ותיקשי הרי יצא ברגע הראשון, וצריך עיון.

ו. מדליקין בשבת בשמינים הגרועים

איתא בגמרא (כ"א ב') דפתילות ושמינים שאין מדליקין בהם בשבת, מדליקין בהם בחנוכה בין בחול ובין בשבת, בחול מדליקין בהם, כיון דאי כבתה אין זקוק לה, ובשבת מדליקין בהם, כיון דאסור להשתמש לאורה, ואם כן ליכא למיחש שמא יטה. והקשו להרשב"א (תשו' סי' ק"ע) הא לאחר מחצית שעה מותר להשתמש לאורה, ואם כן אמאי מדליקין נר חנוכה בשבת בהני פתילות ושמינים. ותירץ הרשב"א דבאמת נותנים שמן בצמצום רק למחצית השעה ולא יותר, והובאו דבריו בשולחן ערוך (סי' תרע"ג ס"א).

והשתא תיקשי אם נימא כהפרי מגדים דאין כלל שיעור, אמאי שרינן בשבת, הא לאחר רגע אחד הוה כבר לאחר הזמן, נמצא דיהא מותר להשתמש לאורה מיד לאחר ההדלקה, ואיכא למיחש שמא יטה. ויש לומר דגם זה מיושב, דלהאי שיטה יכול להמשיך את קדושת נר חנוכה, וכל זמן דהנר דולק אכתי אסירא בהנאה.

ז. עובר לעשייתו

העירו דהנה הגרע"א (תניינא סי' י"ג) קאמר דבלא בירך ועדיין הנרות דולקים, יש לצרף ג' טעמים דאכתי יכול לברך, וטעם אחד, דהוה עובר לעשייתו, כיון דיש משך זמן הדלקה. ותיקשי הא להאי לישנא דיצא בכל שהוא היאך יברך. אך באמת יש לומר דבתור צירוף סגי, דתולין כהפוסקים דצריך חצי שעה לעיכובא.

ח. בספינה יכבה על ידי הרוח

הנה איתא בגמרא (כ"ג א') דינא דברכת הרואה, וכתב רש"י (שם ד"ה הרואה) דלא הוזקקה ברכת הרואה אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה.

ויש לעיין בדעת רש"י, אמאי פטור ההולך בספינה ממצוות נר חנוכה, מי אמרינן דפטור מפאת דמצוות נר חנוכה הוה רק בביתו, ובספינה לא חשיב בית, וכך כתב המהרש"ג (ח"ד סי' קמ"ו) דספינה לא חשיב בית כיון דיש בו רוחות, משא"כ לרכבת.

או דלמא חייב להדליק גם בלא בית, והטעם דבספינה אינו יכול להדליק, מצד המציאות דכבה על ידי הרוח. וכך הביא בפסקי תשובות (סי' תרע"ג ס"ג) בשם רבנן בתראי דאין כלל דין בית בנר חנוכה, [ולשון תוספות בסוכה (מ"ו א' ד"ה הרואה עיי"ש)] דהרואה נתקן למי שאין בית, וכן לשון הכלבו, יש לבאר דכוונתם במי שאין לו נר, וההולך בדרך מדליק על אם הדרך. ולהאי צד תיקשי, דאע"פ דיכול להיכבות על ידי הרוח, מכל מקום ידליק לרגע.

והנה לדינא לא קשה, דהא לא סמכינן אהני פוסקים לענין ברכה, אלא אמרינן דידליק בלא ברכה, ואם כן אכתי יכול אחר כך לברך ברכת הרואה, אך מכל מקום תיקשי לישנא בגמרא דלא בעינן שיעור, אמאי הבא בספינה פטור, ויש ליישב דרש"י קאמר דוקא

ללשון דאיכא שיעור, וללישנא דליכא שיעור, איירי בפשוטו דהבא בספינה אין לו נר.

ט. נר שבת ונר חנוכה

הנה בשבת חנוכה צריך שני נרות, נר של שבת, ונר חנוכה. ובגוונא דיש לו רק נר אחד, לכאורה היינו אומרים דידליק נר חנוכה, דפרסומי ניסא עדיף, וכדקדים נר חנוכה לקידוש היום, אך אמרינן בגמרא (כ"ג ב') דנר שבת קודם, משום שלום ביתו.

ותיקשי דלהפרי מגדים, הא אפשר לקיים שניהם, דיקצה הנר לנר חנוכה, רק לרגע הראשון, ואחר כך יהא לנר שבת.

י. ויש לדון ליישב בכמה אנפי:

א. נר שבת בפנים ונר חנוכה בחוץ

לכאורה יש ליישב דנר שבת בפנים על שולחנו ונר חנוכה בחוץ, ואהא דיינינן מי עדיף, ומסקינן דנר שבת עדיף משום שלום ביתו, והלכך לא שייך להקשות שיקיים שניהם בנר אחד.

אבל אינו מחוור, דהא כשאי אפשר להדליק בחוץ, אפשר להדליק בפנים, כמו שכתב הריטב"א (החדשים כ"א ב') דגם בזמן הגמרא כשאי אפשר להדליק בחוץ, מדליק בפנים, והא דאמרינן דמצותה משתשקע עד שתכלה, היינו דוקא לענין להדליק בחוץ, אבל לאחר מכן מדליקו על שולחנו. ולפי"ז הא דאמרינן דנר שבת קודם ולא אמרינן דידליק נר חנוכה בפנים, וידליק שניהם בנר אחד, היינו משום דהרי בנר שבת ישתמש לאורה, ועדיף טפי שלא להדליק נר חנוכה כלל, מלהדליק ולהשתמש לאורה. [אך במגן אברהם כתב דהשתא דמדליקין בפנים ויש לו רק נר אחד, ידליק בפנים לשם נר חנוכה, וישתמש לאורה, אך תיקשי זאת מדברי הריטב"א דגם בזמן הגמרא שייך להדליק על שולחנו].

ב. ממילא חל ההקצאה לחצי שעה

יש ליישב דאף אם הקצה השמן לקצת זמן, אפילו הכי ממילא תחול ההקצאה לחצי שעה, דהא איכא שיטות דבעי רק חצי שעה. אך לא נראה, דהרי יכול להתנות שמדליק קצת מהנר לנר חנוכה, רק אם ההלכה דלא בעינן שיעור.

ג. בנר שבת הדלקה עושה מצוה

יש לדון דאם לא יחול נר שבת מתחילה, לא קיים מצוות הדלקת נר שבת, דבעינן הדלקה עושה מצוה, וכמו דחזינן דאם הדליק נר שבת קודם פלג המנחה, לא יצא, אע"פ שהנר דלוק.

אך יש להקשות אהאי תירוצא, חדא, דמכל מקום ליכא טעמא דשלום בית, דהא אע"פ דלא קיים מצוות נר שבת, הא מכל מקום הנר דלוק, ואיכא אור בהבית, וכעין זה כתבו הפוסקים דאם יש אור בהבית מבחוץ, ליכא טעם דשלום בית, ואם כן צריך להקדים נר חנוכה משום פרסומי ניסא.

אך בזה יש לומר דכיון דיפסיד מצוות הדלקת נר שבת, דהא אין כאן מעשה הדלקה, לא נוכל להעדיף מצוות נר חנוכה ממצוות נר שבת, דהא הנר חנוכה הוא רק ספק, דהרי ללישנא דלשיעורה, בפחות מכשיעור אין מצוות נר חנוכה.

אך אכתי אינו מעלה ארוכה, דהרי מכוון בהדלקתו לנר חנוכה רק בתנאי דהלכה כהני שיטות דמקיים המצוה ברגע הראשון, נמצא דכל הא דמפסיד מצוות נר שבת הוא רק לגיסא דחייל כאן נר חנוכה לרגע, אם כן ממה נפשך, אם יש כאן מצוות נר חנוכה, הא קודמת לשבת מפאת פרסומי ניסא, [והרי שלום בית אין כאן כדביארנו], ואם אין מצוות נר חנוכה, לא הפסיד מצוות נר שבת.

אך יש לומר דודאי מפסיד מצוות נר שבת, דכיון דבמציאות לא יוכל להשתמש ברגע הראשון שמא הוא נר חנוכה, כבר הפסיד מצוות נר שבת, דהיא מתחילה רק אחר כך, ואין כאן הדלקה עושה מצוה, אך לא ברירא לי דמכל מקום כלפי שמיא גליא דיכול להשתמש לצד דאינו נר חנוכה, וצריך עיון.

ותו, דכל ההנחה דבנר שבת אם לא חזי למצוותו משעה הראשונה, לא קיים מצוות הדלקה, מיבעיא לי טובא, וגם בנר

חנוכה אם יקצה את הנר רק לאחר זמן ההדלקה לא אדע אם נכונה, והרי במדליק מפלג המנחה מהני אף כי לא אדע אם נאסר בהנאה מיד עם ההדלקה. [אך מבואר במשנה ברורה (סי' תרע"ב בביאור הלכה סי' ב' ד"ה ובלבד) דהמדליק מפלג המנחה נאסר מיד בהנאה, והלכך אם יתנה שתחול ההקצאה לנר חנוכה רק לאחר הדלקה, אין לנו ראייה דהנר יהא כשר].

ד. כל זמן שדולק הוא נר חנוכה

וליסוד הנ"ל לכאורה מיושבת הקושיא, דלא יוכל להדליק נר ולומר שהמצוה של נר חנוכה הוא רק בהתחלה ואחר כך נר שבת, דכל שדולק הוא נר חנוכה ואסור להשתמש לאורה.

אבל באמת כאן הוא חידושא רבנא, דבשלמא בהני תרתי קושיות דלעיל אמרינן דבסתמא הוא נר חנוכה אף לאחר מכן, [וקצת צריך עיון, הא שרי לכבותו אם ירצה דכבר יצא, ואם כן אמאי אסיר בהנאה, וצריך לומר דמכל מקום כשדולק אסור בהנאה], אבל אם יאמר בפירוש דמקיים המצוה רק בתחילה, אמאי יאסר בהנאה, ומכל מקום יש לומר הכי, וכן צידד אחד מגדולי הדור שליט"א.

* * *

יום אחד כשיעור או ח' ימים פחות מהשיעור

הקשו קמאי ובתראי בנס חנוכה הא כיון שהספיק השמן ליום אחד, אם כן הנס היה רק לשבעה ימים, ומיישבים התוספות הרא"ש (כ"א ב') ובית יוסף (סי' תר"ע) בחד תירוצא, דחילקו השמן לשמונה ימים. ואע"פ דאיכא דינא דבעי שיעור שמן, כתב הרא"ש דדינא דתן לה כמדתה הוא רק לכתחילה].

חזינן דהיה עדיף לחלק השמן לכל הימים, אע"פ דיהא רק פחות מכשיעור דהוה רק בדיעבד, מלקיים המצוה באופן דהלכתחילה רק ביום הראשון.

ויש לעיין בהאי יסוד בכמה גווני:

א. חלוק מצוות הדלקה בחנוכה ממצוות הדלקה בבית המקדש

דנו האחרונים האם גם בזמן הזה אמרינן דאם יש לו שמן רק ליום אחד, דיחלק לשמונה חלקים, ובתשובות זכר יהוסף (או"ח סי' ק"כ אות ד') כתב דגם לדידן הכי, אך בתשובות שדה הארץ (הובא בפ"ת סי' תרע"א) פסק דלא יחלק, והטעם, דחלוק מצוות הדלקה בחנוכה ממצוות הדלקה בבית המקדש, דלדידן הא בעינן דבשעת ההדלקה יהא שמן כשיעור, כדאמרינן בגמרא אי נמי לשיעורה, וכל שאין שמן כשיעור בשעת ההדלקה הא לא יצא, משא"כ במקדש אם נימא דדינא דתן לה כמדתה לאו לעיכובא, הא אין בה שיעור.

ב. במצוה דאורייתא עדיף ודאי

ואכתי יש לעיין לפום דברי הפרי מגדים הנ"ל דגם בפחות מכשיעור הוא ספק נר חנוכה, יש לדון כדעת זכר יהוסף דיחלק לשמונה חלקים, והנה תליא זה בהא דיש להסתפק במי שאין לו תפילין, לא של יד ולא של ראש, ויכול להשיג תפילין של יד ודאיים, או גם של יד וגם של ראש דהנם ספק כשרים, מאי מורינן ליה, אם לקחת רק של יד, ואז מבטל בודאי מצוות של ראש, או שיקח תרתי תפילין של יד ושל ראש, ואז יש לו חד צד דאית ליה תרוייהו, וחד צד דלית ליה מידי.

ומסברא היה נראה דיקח רק השל יד, דעדיפא חד ודאי מתרי ספק, וכן לענין איסורין בגוונא דיש כזית חלב ודאי, ותרי כזיתים ספק שומן, וחולה שיש בו סכנה יכול לאכול או האי או האי, מוטב שיאכל שני הספק דקילא טפי, מאשר חד הודאי דחמירא טפי, ואם כן כשם שספק איסור קיל טפי מודאי איסור אף שרב יותר, הכי נמי ספק מצוה קילא מודאי מצוה אף שרבה יותר.

ולפי"ז אכתי מבואר היטב פיסקא דשדה הארץ דלא כזכר יהוסף, דעדיפא דידליק יום אחד ודאי משמונה ימים ספק.

ג. במצוה דרבנן עדיף ספק

ואכתי איכא לעיונא דהרי מצוות נר חנוכה דרבנן, ובדרבנן סגי בספק, דהרי מברכינן אספירת העומר בין השמשות, אך הא חזינן

דהפמ"ג נמי לא קאמר לברך, ויש לדון דהפמ"ג רק לחומרא קאמר לה לחוש דילמא לאידך תירוצא בגמרא לא בעינן שיעורא, אך לא הוי מעיקר הדין.

ד. נפקא מינה בודאי שיעור ליום אחד או ספק לשני ימים

ואם כן יהא נפקא מינה מהנ"ל רק כגון בגוונא דיש לו שמן יותר מכשיעור, ואם יחלקנו יש ספק דילמא הוי שיעור חצי שעה לשני ימים, אך אם ידליק חצי שעה ודאית ביום אחד, אז ביום השני יהא ודאי פחות מחצי שעה, בזה קיימין דעדיף לחלק, דספק דרבנן

לקולא, וגם יש לומר דיוכל לברך בכל יום כדמברכין על ספירת העומר בין השמשות, [וגם איכא ספק ספיקא דיצא אי נימא דבפחות מכשיעור יצא].

אך יש לעיין בזה, דהא קיימא לן דספק שיתברר לאחר זמן, כגון בקיבל בשר ואינו יודע אם נמלח או לא, ויודע שלמחרת יידע הדבר, לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא. אך העירו דחזינן דאזלינן בתר חזקה אף אם יתברר למפרע, כגון במספקין אם יחזור ויראה ראיית זיבה, ועי' בחזו"א ריש זבים.

סימן ה' - הדלקה בשבת חנוכה

דיודע שלאחר המילה יהא התינוק חולה שיש בו סכנה, ויצטרך לחלל שבת מחמת התינוק, כגון לחמם מים או לחתוך תחבושת, או לעשות אבקה, או לקחת התינוק אצל אמו שתיניקוהו דרך רשות הרבים, דעת הרמב"ן (שבת קל"ד ב') דמלין, ואחר כך הותר לחלל שבת משום פיקוח נפש, ודעת הר"ז"ה (שם נ"ז א' מדפי הרי"ף) דאין מלין, שאסור להכניס עצמו לחילול שבת. וקיימא לן כהר"ז"ה. ואם כן הכא נמי נהי דמותר להשתמש לאור הנר של חנוכה משום פיקוח נפש, אך עדיפא שלא ידליק לשם נר חנוכה בכדי שלא יהא מוכרח לעבור אהאי איסורא, ולהשתמש לאור נרות חנוכה.

אך יש לחלק, דאף להר"ז"ה, לא דחינן מילה אלא דוקא כדי שלא לעבור איסור דאורייתא דשבת, אבל לא כדי שלא לעבור רק איסור דרבנן, והכא האיסור הנאה מנר חנוכה הוי רק מדרבנן. אך יש לדחות, דהכא מצוות ההדלקה נמי רק מדרבנן, ואם כן נימא דכדי לקיים מצוה דרבנן, לא יעבור אפילו איסור דרבנן, ואם כן בנידון דידן לכולי עלמא יהיה אסור לכוון לנרות חנוכה.

[ולפ"ז בגוונא דיודע שאם יעלה לבית כנסת בשבת בכמה קומות, יהא חייב אחר כך לקחת טבלא לרפואה מחמת חולשה, יש לדון מי אמרינן דשרי לעלות לבית הכנסת, אע"פ דאחר כך יצטרך לקחת טבלא דאסירא מדרבנן משום שחיקת סממנים, או דלמא נימא שיתפלל בבית, ולא יצטרך לקחת הרפואה. ולהאמור, כיון דתפילה בבית הכנסת הוי רק מדרבנן, אם כן אע"פ דהאיסור לקחת טבלא הוי גם מדרבנן, מכל מקום נימא דלהר"ז"ה יתפלל בביתו].

והנה כתב המגן אברהם (ס' תרע"ח סק"ב) דבגוונא דיש לו רק נר אחד לשבת וחנוכה, ידליק בביתו ויצא שניהם, ודינא דהגמרא איירי במדליק בחוץ, חזינן דלא כהנ"ל, ומותר להדליק נרות חנוכה, אע"פ שזה יגרום דיעבור איסורא ליהנות מאורה. אך הא חזינן ברשב"א (כ"א ב' ד"ה והלכתא) לא כך, דהקשה דאם יש לו רק נר אחד שידליק בפנים כדן שעת הסכנה, ותירץ דאין הכי נמי אסור מכיון דאסור להשתמש לאורה.

* * *

קושיה על המגן אברהם

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' רס"ד סק"א) אין עושין פתילה לנר של שבת, בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית, מדבר שהאור אינו נאחז בו, אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת. וכתב הרמ"א דאם הדליק בדברים האסורים, אסור להשתמש לאורו.

והוסיף הרמ"א דיש אומרים דאם יש נר אחד מדברים המותרים, מותר להשתמש גם בנרות האחרים. ומוסיף המגן אברהם דאיירי אפילו אי הנרות עומדים בחדר אחר, דכיון שיש במקום אחר נר כשר, יזכור ולא יטה גם במקומות אחרים. ומקורו במרדכי (שבת פ"ב סוף רמז רס"ג), אך דעת האליה רבה וקרנן נתנאל דדוקא באותו חדר, וכן דייק במשנה ברורה מדברי הגר"א.

והנה איתא בסוגיא (כ"א א') דאמר רב הונא דאסור להדליק נרות חנוכה בשבת בפתילות הגרועים משום שמא יטה, ולכאורה קשה על המגן אברהם, הרי על כרחך הדליק נר שבת, וכדקיימא לן בגמרא (כ"ב ב') דנר שבת קודם לנר חנוכה, ואם כן הא איכא נר אחד מעליא, ובכחאי גוונא לא חיישינן שמא יטה.

המדליק נר לחולה בשבת האם יכוון לנר חנוכה

יש לדון בגוונא דשכח להדליק נרות חנוכה בערב שבת, ואחר כך בשבת צריך להדליק נר לצורך פיקוח נפש, אם יכול לכוון לקיים בו מצוות נרות חנוכה, ולברך עליו.

ויש לדון בהאי נידון מכמה אנפי:

א. לא מינכרא דהוי נרות חנוכה

בתשובות מהר"ש ענגיל (ח"ב סי' ג' אות י') דן דלא יכוון למצוות חנוכה, דהרי רש"י (כ"א ב' ד"ה אסור) ביאר דהטעם דאסור להשתמש לאורה, כדי דיהא מינכרא דהוה נרות חנוכה, ואם כן הכא אם מדליק מחמת שרוצה להשתמש לאורה לצורך החולה, לא מינכרא כלל דהוה נר חנוכה, ולא קיים המצוה כלל. וזה חידושא רבתא, דיש לומר דנהי דאם משתמש לא מינכרא, מכל מקום בדיעבד אינו מעכב קיים המצוה.

ב. זמן המצוה רק בערב שבת

הנה יש לדון במדליק נרות חנוכה בערב שבת לצורך שבת, מי אמרינן דזמן המצוה הוי רק בשבת, אלא דאת מעשה ההדלקה עושה בערב שבת, או דלמא מכיון דאי אפשר להדליק בשבת, על כרחך דחכמים תקנו דזמן המצוה בערב שבת. ופליגי בזה התרומת הדשן והט"ז, דהתרומת הדשן סובר דבכחאי גוונא דכבה הנר לפני שבת אמרינן דכבתה אין זקוק לה, דזמן המצוה הוה בערב שבת, משא"כ הט"ז סובר דכבתה זקוק לה, דזמן המצוה הוה בשבת.

[ולדעת הט"ז דזקוק לה, יש לדון בנידון הנ"ל לא רק כשלא הדליק כלל בערב שבת, אלא גם כשהדליק בערב שבת אלא דכבה קודם הלילה, ובשבת מוכרח לחזור ולהדליק אותו נר לצורך חולה, האם יכוון גם לנרות חנוכה].

וכתב במהר"ש ענגיל דלפום דברי התרומת הדשן, איכא עוד טעם אמאי לא יכוון לנר חנוכה, דהרי חזינן לדבריו דזמן המצוה לא הוי בשבת אלא בערב שבת, נמצא דאינו מצווה עכשיו בנרות חנוכה. [וצריך עיון דהתרומת הדשן איירי גם ביום חול אם הדליק לאחר פלג המנחה וכבה, עיין בתשובות אבני נזר או"ח סי' תצ"ז].

ולכאורה איכא נפקותא בין הני טעמים, לענין נרות שבת, בכחאי גוונא דשכח להדליק נר שבת, ואחר כך בשבת יש חולה, האם יברך על הדלקת נר שבת, דלטעם הראשון והשני ודאי יברך, דהא נרות שבת נעשים לשימוש, אך לטעם השלישי, הרי גם בנרות שבת, זמן החיוב רק בערב שבת ולא בשבת.

ואולי יש לחלק בין נרות שבת לנרות חנוכה, דבנרות שבת כבתה זקוק לה, דהמצוה על כל רגע, ומשום הכי נימא דגם בשבת יכוון לנרות שבת, משא"כ בנרות חנוכה דכבתה אין זקוק לה, דהמצווה רק במעשה ההדלקה, אם כן נימא דבשבת לא תקנו האי מצוה.

אבל כיון דחזינן דאע"פ שאסור להדליק נר בשבת, מכל מקום בהדליק בשבת נר שבת, קיים המצוה, אם כן בנרות חנוכה נמי, וצריך תלמוד.

ג. אסור להדליק ולגרום דיעבור איסור הנאה

היה אפשר לדון מטעמא אחרינא, דאע"פ דאי יכוון לחנוכה, יקיים מצוות נר חנוכה, מכל מקום אסור לכוון כך, דהנה בגוונא

ויש ליישב בה' אופנים:

א. ביאור הפני יהושע והבית הלוי דחלוק דין חול ושבח

ויש ליישב דאייירי בגוונא דליכא נר אחד מעליא, דלית ליה שמנים טובים כלל, וגם הנר של שבת הדליק רק מהשמנים הגרועים. אך לכאורה אי אפשר לפרש הגמרא כך, דאם כן אמאי אמרינן בגמרא דלמאן דאמר כבתה זקוק לה לא ידליק בשמנים הללו בחול, דאי יכבה דלמא יפשע ולא ידליק, וכי משום הכי לא ידליק כלל, אלא על כרחך איירי בגוונא דיש לו שמנים כשרים, וקאמרו בגמרא דיבחר דוקא השמנים הכשרים ולא הפסולים.

אמנם יש לבאר הגמרא בדרך אחרת, דהא הקשו התוספות אמאי אמרינן בגמרא דלרב הונא לא מדליקין בהני שמנים מתרי טעמי, בחול, מטעם דכבתה זקוק לה, ובשבת, מטעם שמא יטה דמותר להשתמש לאורה, תיפוק ליה דבשבת נמי אסור מפאת כבתה זקוק לה, ותירצו התוספות דמשמע מדברי רב הונא דאיכא תרי טעמי, וטעמא דאסירא בשבת, לא מטעמא דאסירא בחול.

ואכתי יש לעיין דמכל מקום מאי נפקא מינה בהא דאיכא טעם מיוחד דאסירא בשבת, דשמא יטה, תיפוק ליה משום כבתה זקוק לה. וכתבו הפני יהושע והבית הלוי, דאיכא נפקא מינה, דהנה יש לעיין לדעת רב הונא דגם בחול אסירא בשמנים ובפתילות הגרועים, שמא יכבה, וכבתה זקוק לה, מה הדין, כאשר אין לו אחרים, ויש לו רק הגרועים, וכתבו הפני יהושע והבית הלוי דודאי חייב להדליק, דמכל מקום יש ספק, [ומסברא דאפילו עם ברכה כיון דהוא חשש רחוק שיכבה וכדכתב המאירי], משא"כ בשבת דמשום החשש דשמא יטה אמרינן דלא ידליק כלל, אף כשאין לו אחרים. [וכך כתב בביאור הלכה (סי' רס"ד ס"א ד"ה והשלחת בשם הפרי מגדים) לענין נר שבת, דאם יש לו רק מהגרועים, לא ידליק כלל שמא יטה].

והשתא לפי"ז מבואר שפיר תירוץ התוספות, דרב הונא תרי דיני קאמר, דבחול אסירא משום כבתה זקוק לה, וזה דוקא כשיש לו אחרים, ובאין לו אחרים, שפיר מדליק, משא"כ בשבת, אסירא אף כשאין לו אחרים.

ולחאמור מיושב קושיין, דהא גופא מוסיפה הגמרא בדינא דשבת, דאע"פ דאין לו שמנים טובים אפילו הכי לא ידליק בהשמנים הגרועים, מכיון דחיישינן שמא יטה, ואם כן שפיר יש לומר דאייירי דאין לו שמנים טובים אפילו בשביל נר שבת, וקאמר רב הונא, דלא ידליק גם של חנוכה.

ב. לא ידליק בשמנים גרועים גם בחול

והחתם סופר מיישב, דיש לומר דאייירי הגמרא בגוונא דאין לו שמנים טובים כלל, ואין הכי נמי למאן דאמר כבתה זקוק לה, לא ידליק בפתילות הגרועים, אפילו בחול, ואפילו אין לו אחרים, דמכיון דאיכא למיחש שמא יכבה, וישכח לחזור ולהדליקו, פסלום חכמים, ודלא כפני יהושע ובית הלוי, וכתב דלפי"ז תתיישב הקושיא על המגן אברהם, דאין הכי נמי איירי הגמרא בגוונא דיש לו רק שמנים הגרועים, ולא קיים הדלקה דנר שבת, ודכוותה למאן דאמר כבתה זקוק לה לא ידליק נמי בחול.

ואייתי החתם סופר דכתב הר"ן (ריש פ"ב דביצה) דטעמא דעירוב תבשילין שיברור חלק יפה לכבוד שבת, ואם נאבד העירוב לא יבשל כלל לכבוד שבת, ואע"פ דבאותו שבת יתבטל לגמרי כבוד שבת, מכל מקום על ידי תקנת עירוב תבשילין, ירבה כבוד שבת בהרבה שבתות, ומוטב שלא יתעדן שבת אחת, ויתעדן שבתות הרבה, חזין דמשום חשש שמא יפשע ולא יכבד השבת, תקנו חכמים דבכמה אופנים לא יקיים המצוה כלל, והוא הדין בנידון דידן, משום חשש שמא יכבה, תקנו חכמים דלא ידליק בהני שמנים כלל.

אך אייתי דמגמרא מנחות (מ"ד א') חזין לא כך, דרב חסדא קאמר דתפילין של יד מעכבת של ראש גזירה שמא יפשע, אך הדר

ביה רב חסדא, דלא יתכן לומר דמאן דלית ליה תרי מצות, דחד מצוה נמי לא ליעביד. ונראה בישוב האי סתירה, דצריך לומר דהכל תליא כמה אלים החשש של הפשיעה.

ג. אחד בבית ואחד בפתח החצר

עוד יש ליישב, דדברי המגן אברהם הם רק בשני חדרים בתוך הבית, משא"כ כשאחד בתוך הבית ואחד בפתח החצר, בהא גם המגן אברהם מודי דהנר בתוך הבית דהוה משמנים המותרים, אינו מתיר הנר בפתח החצר דהוה משמנים הפסולים. והכי נמי בנידון דידן, הרי נר שבת מדליק בתוך הבית, ונר חנוכה בפתח החצר. וצריך לומר דאע"פ דבמרדכי איתא דאם יש לו נר מעליא בבית שרי אף בחצר, היינו דוקא בתוך החצר, משא"כ הכא דאייירי בפתח החצר לחוץ.

וכך תירץ החתם סופר, והוסיף, דהטעם דמודה המגן אברהם בחצר, דאע"פ דליכא חשש לאנשי הבית מחמת הנר של שבת, מכל מקום חיישינן לבני רשות הרבים שיטו, דלדידהו ליכא ההיכר דנר שבת דהוה בתוך הבית. [וצריך לומר דאע"פ דחיישינן לבני רשות הרבים, ואסור להשתמש לאורה, מכל מקום לא מצרכין שמש כמו בדולק על שולחנו, דאם מצרכין, ידליק נמי בפתילות הגרועים דליכא שמא יטה].

ד. מדליק נר שבת לפחות זמן

עוד יש ליישב דאין הכי נמי יש לו נר שבת מעליא, אך חיישינן שמא יטה לאחר כלות נר שבת, דהנר שבת ידלק רק לפחות מחצי שעה לאחר השקיעה, משא"כ לנר חנוכה הא בעינן חצי שעה, והלכך אסרינן לרב הונא. והחתם סופר כתב דדוחק ליישב דשיעורא דנר חנוכה הוה טפי זמן מנר שבת. אך נראה דיש לומר דודאי לכתחילה צריך להדליק נרות שבת ליותר זמן, אך בדיעבד דיש לו רק קצת שמן יצא בזה נר שבת.

ה. מדליק נר אחד לשבת וחנוכה ביחד

בראש יוסף מיישב דאייירי בגוונא דאית ליה רק נר אחד, והדליק נר אחד לשבת וחנוכה, ואייירי בזמן הסכנה, וכדכתב המגן אברהם דבזמן הזה שמדליקין בפנים יכול להדליק נר אחד לשניהם, ובהא קאמר רב הונא דלא יעשה מפתילות הגרועים כיון דמותר להשתמש לאורה.

אך צריך עיון, דמבואר בהגמרא דלמאן דאמר דאסור להשתמש לאורה, לא חוששין שמא יטה, ומותר להדליק בשמנים הגרועים בשבת, ותיקשי דאי איירי סוגיין במדליק נר שבת ונר חנוכה בנר אחד, אם כן הא אסור ליהנות מהנר שבת, ובכחאי גוונא לא קיים מצוות נר שבת כלל, דעיקר מצוותו להאיר הבית.

אמאי לא נחשוש לאחר חצי שעה שמא יטה

הנה שאלו קמיה דהרשב"א (תשובות סי' ק"ע), דלשיטת הרי"ף דלאחר חצי שעה מותר להשתמש לאורה, אם כן אמאי שרינן בפתילות הגרועים לנר חנוכה, והטעם, דליכא למיחש שמא יטה, דאסור להשתמש לאורה, הא אכתי איכא למיחש שמא יטה לאחר חצי שעה. ותיירץ הרשב"א דאייירי בנותן בצמצום, והובא כן ברמ"א (סי' תרע"ג סע' א').

ולכאורה הא בזמן הסכנה דמדלקין בבית, אם כן יש נר שבת ויציל. ויש ליישב דאייירי דנר שבת יכבה מקודם. ותו יש ליישב דאייירי בחדר אחר, וכדעת האליה רבה דבכחאי גוונא אינו מציל. אך אכתי תיקשי דהא אמרינן (שו"ע תרע"א ה') דהיכא דמדליקה על שלחנו צריך נר אחר להשתמש לאורה, ואם כן בכל גוויי יש נר אחר דלוק באותו חדר דמתיר.

וצריך לומר דהשולחן ערוך איירי נמי בגוונא דמדליקין בחוץ. ובראש יוסף ביאר דכל האי דינא דסמכין להתיר באיכא נר כשר הוה רק בדיעבד, אך לכתחילה אסור להשתמש לאורה, והלכך אסרינן.

סימן ז' – הדלקה בשבת לבית שמאי

המועד דלא בעינן שלן]. ותו העירו דמצד האש, מאי שייך זה יכול וזה יכול, ולכאורה יפה העירו.

ו. חשיב מרבה בשיעורים

תו יש לדון דהוי ליה רק מרבה בשיעורין דלא מיתסר אלא מדרבנן לדעת הרשב"א (בצה"י, חולין ט"ו ב' בשם רבינו יונה וכ"ד תוס' מנחות ס"ד), ומכל מקום קיים המצוה, דבמרבה בשיעורים איכא קיום מצוה, וצריך עיון.

ז. כיון דאי אפשר מקיים אף באינו שלו

הנה בשואל ומשיב (תנינא ח"ב סי' כ"ד ד"ה והנה) אייתי האי קושיא, ותיירץ ג' תירוצים, חדא, כיון דאי אפשר משלו, יוצא בנר חנוכה אע"פ שאינו שלו, [ומציין לאיזה תוספות, וצריך ביאור לכונתו].

ח. הדליק ישראל בערב שבת לא עבר אשבת כלים

תו כתב דכל קושיית הגמרא מנר, הוא דוקא אם נכרי הדליק הנר בשבת, אבל בהדליק ישראל אינו עובר על שבת כלים דחשבינן כאילו דלק הכל מערב שבת כמו שכתב הנימוקי יוסף (ב"ק י' א' בדפי הריף ד"ה אשו). אך צריך עיון, דאם כן הא דמבואר בגמרא דאיכא שבת כלים בבישול איירי דוקא בגוונא דהנכרי הניח התבשיל בשבת, ותיקשי דבכהאי גוונא איכא למיגזר שמה יחתה בגחלים.

ט. חשיב מלאכה שאינה צריכה לגופה דאין זקוק לה

תו כתב דכיון דכבתה אין זקוק לה, אם כן הוה ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה, שאינו צריך את המשך ההדלקה, ונימא שבת שמאי סוברים כר' שמעון דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור. וחזינן דבכהאי גוונא דלא איכפת ליה חשיב אינה צריכה לגופה, דהא כתב הרא"ש (ש"מ ב"ק ע' ב') דאם זרק כלי בשבת מרשות הרבים לחצר של הקונה, והגיע לחצירו וקנאה באויר, אין המוכר חייב על ההנחה על הקרקע, דלא איכפת ליה שהחפץ יאבד מן העולם.

ולולי דברי השואל ומשיב יש לבאר דכיון דבעינן ראוי להדלקה, אם כן ניחא ליה בהדלקה, וכיון דניחא ליה חשיבא צריכה לגופה.

י. חשיב מקלקל כיון דאסור ליהנות לאורה

בהדרת מרדכי תירץ דהוה מקלקל, כיון דאסור ליהנות לאורה, וכי תימא דמכל מקום הוה תיקון מצד קיום המצוה דנר חנוכה, הא בישועות יעקב (סי' של"א) מבואר דתיקון דמצוה אינו נחשב תיקון, ואף אי נימא דהוה תיקון, זהו רק במצוה דאורייתא ולא במצוה דרבנן. [ויש לעיין בדגמרא שבת (ק"ה ב') מבואר שהקורע על מתו חייב משום התיקון של המצוה, אע"פ שהוא רק מצוה דרבנן].

ויש להקשות על שני התירוצים הנ"ל, שהרי פליגי אמוראי (כ"א א') אם אסור להשתמש לאורה ואם כבתה זקוק לה, ולמה לא פשטין מבית שמאי, ויש ליישב דנימא כאחד משני התירוצים הנ"ל, ואם כן זיל הכא קא מדחי לה וזיל הכא קא מדחי לה, אך עדיין תיקשי למאן דאמר שכבתה זקוק לה ואסור להשתמש לאורה, ויש ליישב דיפרש שטעמא דבית שמאי אינו משום שבת כלים, (ועיי' תוס' שבת י"ח א' ד"ה ולימא).

ותו יש לעיין בהני תירוצים, דהרי הא דכתב הר"ן דבעינן לכס, דהוקשה לר"ן אמאי בנר חנוכה מברכין להדליק, ובשחיטה ופדיון הבן מברכין על, ותיירץ דכל דאיתיה בשליחות אמרינן על, משא"כ בליתא בשליחות אמרינן בל', שזה מורה שהציווי על הפעולה, ובנר חנוכה אע"ג דאיתא בשליחות, מכל מקום היינו דוקא בשמן של המשלח.

וקשה דגם בנר שבת מברכין להדליק, ואם כן על כרחך מהני דוקא בשמן של המשלח, ואם כן לדעת הר"ן גם בנר שבת בעינן לכס, ותיקשי מכל נר שבת איך אפשר שיהא דלוק בשבת לבית שמאי, הא חייב להפקירו, ובוזה אי אפשר לתרץ כהני ב' תירוצים, דמצד מלאכה שאינה צריכה לגופה, הרי בנרות שבת אם כבתה זקוק לה, ומצד מקלקל, אדרבה הרי בשבת מדליק על מנת ליהנות לאורו, וצריך תלמוד.

איתא בגמרא שבת (י"ח א') דבית שמאי סוברים דיש חיוב שביתת כלים בשבת, ולשיטתם שרי להדליק נר בערב שבת שידלק בשבת, רק אי מפקיר הנר לפני שבת, ואם כן במדליק נר חנוכה לפני שבת, נצטרך לומר דמפקיר הפתילה.

אך תיקשי דהרי איתא בתשובות הרשב"א דהמשתתף בפריטי, צריך להשתתף בפתילה, (והובא בגליון ברוך טעם סי' תרע"ז). וכן איתא בר"ן (פסחים ד' א' בדפי הרי"ף ד"ה ומיהו, וברמב"ן שם) דבעינן לכס בנר חנוכה, והלכך לא מהני שליחות, ומברכין להדליק. [אך במשנה ברורה (סי' תרע"ג ס"ק ב') דן בשמן גזול מצד מצד מצוה הבאה בעבירה, אבל לא מצד לכס].

והשתא תיקשי דלשיטת הרשב"א והר"ן, היאך ידליק נר חנוכה בערב שבת לבית שמאי, הא אינו יכול להפקיר דבעינן לכס. [ואשכחן קושיא זו בספר הדרת מרדכי (להג"ר מרדכי גאב"ד סלאנים סי' ב'), וכן בחידושים שבסוף ספר קרית מלך רב להגאון בעל זכר טוב שליט"א].

והנה יש לדון ליישב האי קושיא מכמה אנפי:

א. דברי הר"ן דבעינן לכס איירי רק במדליק בעצמו

הנה בעיקר הקושיא יש לעיין, דיש לומר דהא דכתב הר"ן דבעינן שלו הוא רק במדליק על ידי שליח, דבעינן דיהא שלו לייחס ההדלקה למשלח, אבל במדליק בעצמו אין דין דבעינן שלו, וכמו דחזינן דאשה מדליקה נרות חנוכה אף שאין הנרות שלה, ואף שהבעל בעצמו מדליק במקום אחר, וכמו כן לא מצאנו דבמהדרין שמדליקין נר לכל אחד מבני הבית שיקפידו להגביה השמן לזכות בו, ואם כן לא תיקשי על בית שמאי מהא דאפקורי מפקר, דיש לומר לבית שמאי דבערב שבת הדליקו בעצמם, וכן תירץ בהדרת מרדכי. אלא דאכתי תיקשי איך משכחת לן לבית שמאי דמשתתף בפריטי בנרות חנוכה שחל להיות בשבת או בנר שבת. [אך בקרית מלך רב שם כתב דגם במדליק בעינן שיהא שלו, ועי' באחרונים שהביא הפסקי תשובות (סי' תרע"ג אות ד') דלכאורה משמע דלא מחלקין].

ב. בעינן לכס רק בעת ההדלקה

בקרית מלך רב דן דסגי בבעלות בשעת הדלקה, אף שאחר כך יצא מרשותו, ונמצא דסגי בבעלות בערב שבת, אך זה חידושא, דמכל מקום הרי מקיים המצוה במשך זמן ההדלקה.

ג. שותפות עכו"ם

יש ליישב דסגי לענין שביתת כלים כשעושה עצמו שותף עם העכו"ם בפתילה, וכמו דכתב המנחת חינוך (סוף מוסד השבת) דשותפות עכו"ם פטורה משביתת בהמתו, ולנר חנוכה שפיר נפיק, דהיינו דינא דמשתתף בפריטי, אך כתב המנחת חינוך דבשולחן ערוך (סי' רמ"ו סע' ה') איתא דבשותפות עכו"ם איכא משום שביתת בהמתו.

ד. מפקיר רוב הפתילה

תו יש לדון ליישב, דמקנה לעכו"ם או מפקיר רוב הפתילה, והנשאר אצלו אין לו שם כלי, דיש לומר דבכהאי גוונא מה שנשאר אצלו לא חשיב כלי לעבור אשבת כלים, אך מכל מקום הוי שלו.

אך יש לעיין בכגון שביתת בהמתו אם ישייר לעצמו רק הראש ולחבירו שאר הבהמה, האם נימא דכבר אינו עובר בהאי דינא, והרי חזינן בגמרא יבמות (ו' א') דעשה דבנין בית המקדש הוה דוחה לאו דמחמר, אף שיכול להשתתף עם חבירו, כל אחד בחצי בהמה, ויש ליישב דאיירי שם דאין עמו אחר.

ה. מפקיר חצי הפתילה, והוה זה יכול זה יכול

תו יש ליישב, דמפקיר חצי פתילה, ואם כן המלאכה נעשית ע"י שני כלים אחד ידיה ואחד לאו ידיה, וכל אחד לחודיה יכול, והוה ליה זה יכול וזה יכול דשניהם פטורים, וצריך תלמוד.

אך יש לעיין דאם אין כאן שביתת כלים דהוי ליה זה יכול וזה יכול, הכי נמי אין קיום מצות נרות חנוכה, ותליא אם אמרינן דזה יכול וזה יכול לא קיים המצוה, וכגון שנים המגביהים לולב, [בחול

סימן ח' - פרשת מקץ

שבת אם יש איסור מבשל, ולהאמור יש לומר דליכא איסורא, וצריך עיון.

ד. מכשירי אוכל נפש

ובעיקר הקושיא יש לדון דהיה מותר לגלח בעצמו, דמחוץ לבית הסוהר היה יכול לאכול יותר, והוה ליה מכשירי אוכל נפש שאינו יכול לעשותם מערב יו"ט, אך התינת לר' יהודה, אבל לחכמים האסירא מכשירים.

* * *

אמאי לא הביאו כנעני כאילו שהוא בנימין

וְאִמָּר אֱלִינוּ יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא תֵרָאוּ כְּנִי בְּלִתִּי אַחֲיָכֶם אֲתָכֶם (מ"ג ג')

הקשה בפנים יפות אמאי הביאו את בנימין, הא היו יכולים לקחת כנעני, וללמדו שהוא בנימין, ועל ידי זה לא יצטער יעקב.

ויש ליישב בה' דרכים:

א. דאם כן הא דהיו לוקחים התבואה היה בגזל דאם היה יודע לא היה נותן, וגזל עכו"ם אסור, אך יש לעיין דהא הוי על ידי טעות, ובחזון איש (ע' חו"מ סי' י' סק"ד) הקשה בהפקעת הלוואתו דשרינן אם אין חלול השם, הא אם לקח על מנת שלא להחזיר הוה ליה לקיחה בטעות, והוה ליה גזל, ותיירץ דבכהאי גוונא לא חשיב גזל ואם כן הכי נמי דכוותה.

ב. עוד יש ליישב משום איסור שקר, אך הא שרי משום דרכי שלום, והרי יש לעיין היכא דהאב מצווה לבנו לומר שקר אם הוה כיבוד לעבור אדברי תורה, ויש לומר דאם גם לולי הצווי האב היה מצטער, אם כן שרי משום דרכי שלום, ואם כן הכי נמי דכוותה.

ג. עוד יש ליישב דהיו גורמים סכנה לעצמם אם יתגלה, ואם יקחו בנימין סברו שאין כאן סכנה, או דעכ"פ הוה פחות סכנה.

ד. עוד יש ליישב דידעו דיוסף מנחש בגביע אשר בידו.

ה. עוד יש ליישב דהרי יוסף ידע שהם מולים, ולמול האי כנעני מי יימר דיסכים, וגם יש לעיין אם שרי. [ע' בתשובות מהר"י אסאד (יו"ד סימן רמ"ט) דקאמר דאף למאן דאמר דנכרי כשר למול אין לומר לו למול משום דיש לנכרי איסור חובל, אך אסיק שם דיש לומר דאינו עובר בזה על חבלה כיון דאינו חובל דרך בזיון].

ו. אך בפנים יפות תירץ היטב, דהא כוון דשמעון היה שם, הא היה ביד יוסף להעמידו לפני שמעון, ולראות על פני שמעון אם מכירו, ונהי שיכלו לומר לשמעון שיביאו אדם שיהו לו שום סימן, הא ביד השר לקחת אדם אחר שיהא לו אותו סימן ולהעמידו תחילה לפני שמעון.

ולפי"ז כתב הפנים יפות דזהו הטעם דהסגיר יוסף את שמעון, ועוד יש לבאר דיקח יוסף משמעון פרטים על בית יעקב, וישאלום את המובא בשם בנימין.

היתר ליוסף לגלח בראש השנה

וַיִּגְלַח וַיַּחֲלֹף שְׂמֻלְתּוֹ וַיָּבֵא אֶל פְּרָעָה (מ"א י"ד)

איתא בקרא דיוסף הצדיק גילח, ותיקשי דהא איתא בגמרא ראש השנה (י' א') דיוסף יצא מבית האסורים בראש השנה, ואם כן היאך גילח, הא אסירא ביום טוב משום מלאכת גו"ז.

והחתם סופר (בתורת משה) מיישב דיוסף אמר לנכרי לגלחו, לפי מה דסובר הש"ך (נקודות הכסף יו"ד סי' קצ"ח על ט"ז סקכ"ה) דשרי לומר לנכרי לגו"ז צפרניים לצורך טבילה בשבת דהוה שבות דשבות במקום מצוה, אם כן הכי נמי הוה לצורך מצוה דכבוד המלכות.

ויש לדון בדבריו מכמה אנפי:

א. אי גילוח הוה צריכה לגופה

הנה נחלקו תוספות (שבת צ"ד ב' ד"ה אבל) והריב"ש (סי' שצ"ד) בכל גילוח ונטילת צפרניים, דעת התוספות דהוה ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה, דדוקא בצריך להשערות חשיבא צריכה לגופה וחייב, אבל בעושה כן רק לנוי אינו חייב, אבל דעת הריב"ש דאף באינו צריך לשערות, כל שמייפה עצמו עובר במלאכת גו"ז.

והנה לכאורה דברי הש"ך הם רק אליבא דהתוספות ולא להריב"ש, אך כבר ביאר בסדרי טהרה (שיורי טהרה שם סקל"ט) דבנטילת צפרניים לטבילה גם הריב"ש מודה, דאין זה יפוי עצמו רק סילוק המפריע לטבילה, והוה אינה צריכה לגופה.

ב. אי חשיב אינה צריכה לגופה מפאת הפחד מהמלך

והשתא ניהדר לדברי החתם סופר, דלדברי התוספות אתי שפיר דהוה מלאכה שאינה צריכה לגופה, [ואכתי לא נתיישב לר' יהודה דמחייב גם במלאכה שאינה צריכה לגופה], אך לריב"ש קשיא, שהרי נתייפה, וכי תימא דיוסף לא היה צריך לזה, דהיה רק מפני פרעה ולהציל מהיזק, וכדסבירא ליה למהרי"ק (שורש קל"ז) דנכרי המצווה לישראל לקצור בשבת הוה ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה, דרוצה רק להיפטר מהנכרי, אך הא בתשובות בית יצחק (או"ח סימן ל"ד) איתא דיש לדייק לא כך, והרי אם לא כן, כל עובד בית חרושת בשבת שלא יפטר והוה נימא דהוה מלאכה שאינה צריכה לגופה, [וכי תימא בגלל השכר, אטו בחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה ונוטל שכר יהא חייב], וצריך לומר דדברי החתם סופר הם רק אליבא דהתוספות, או אף לריב"ש וכמהרי"ק. [ועי' מה שהבאנו בפרשת שלח תשע"ג אות ב'].

ג. איסור בניקף

תו יש להעיר דאפילו אי נכרי גילחו, מכל מקום יוסף היה ניקף, ומצאנו באיסור גילוח בתער דאיכא איסור בניקף, כדכתב הראב"ד (פ"י מה' ע"ז ה"א), והתוספות (ב"מ י' ב' ד"ה אקפ"ט), אלא על כרחך חזינן דלענין מלאכת שבת אין הניקף עובר כלל, דלא חשיב עשיית מלאכה. ויש לעיין במחזיק כלי על אש מערב

נערך ע"פ דעת הכותב לע"נ רבינו אברהם בן ר' אליהו משה זצוקלל"ה

לְעִילּוֹי נִשְׁמָת	לְעִילּוֹי נִשְׁמָת	לְעִילּוֹי נִשְׁמָת	לְעִילּוֹי נִשְׁמָת	לְעִילּוֹי נִשְׁמָת
הרבני בנימין ב"ר מאיר וואלף זצ"ל ורעייתו אסתר בת ר' יצחק וואלף ע"ה מידידי רבינו זצוק"ל ומשפחתו	הרבני בינוש ב"ר יהודה אליהו הלוי לוין זצ"ל ורעייתו פרומעט בת ר' יהודה לוין ע"ה (ארזה - שוי"ץ) מידידי רבינו זצוק"ל ומשפחתו	ר' אברהם בן ר' צבי זצ"ל	ר' חיים דוד בן ר' יחזקאל משה קיין זצ"ל גלב"ע כ"א כסליו תשע"ד	לזיכוי הרבים נא לשלוח הערות ותיקונים לכתובת סוקולוב 17 כניסה א' דירה 7 ב"ב. או לפקס 0737263949 תרומות להדפסת הגליון יתקבלו בברכה בטל: 03 5703949

לְעִילּוֹי נִשְׁמָת

מרת חנה פערל בת ר' אריה לייביש ע"ה
גלב"ע כ"ד כסליו תש"ע

ברכות עד בלי די יחולו על התורם היקר והנכבד, החפץ בעילום שמו, שהרים תרומה נכבדה להדפסת הגליון.
יזכהו הקב"ה לרוב נחת דקדושה מכל יוצ"ח ויחולו עליו כל הברכות הכתובות בתורת מרע"ה ואך טוב וחסד ירדפהו כל ימי חייו
ויזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות עד ביאת ינון.